

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Darağacı* Romanında Ŗeyh Bedreddin İmgesinin Dönüşümü

Cafer GARİPER* - Yasemin KÜÇÜKCOŖKUN**

ÖZ

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Darağacı* adlı tarihî romanında 15. yüzyıl başlarında Osmanlı devletinin geçirmiş olduğu siyasî ve sosyal çalkantılar arasında Ŗeyh Bedreddin ayaklanmasına da yer verilir. Romanın kurmaca dünyasında tarihî kişilik olarak Ŗeyh Bedreddin yerini alır. Musa Çelebi'nin yanında kazaskerliğe kadar yükselen Ŗeyh Bedreddin, *Darağacı* romanında bilim adamı kimliği ile siyasî fikirleri ve politik ihtirasları arasında sıkışmış bir kişilik olarak belirir. Onun adı etrafında başlatılan başkaldırı hareketi devletin zayıf bir dönemine rastlaması bakımından sarsıcı olur. Çelebi Mehmed, Ŗeyh Bedreddin ve müritleri etrafında başlayan sosyal bünyeyi sarsmaya, siyasî birliği bölmeye yönelik hareketi bastırarak ülkenin birliğini sağlamayı başarır. Romanın kurmaca dünyasında felsefî, ilmî, siyasî ve sosyal fikirleriyle beliren, tereddüt ve korkularıyla insanî yönü öne çıkan, bazen düşüncelerinin çarpıtıldığını ileri süren Ŗeyh Bedreddin, politik ihtiraslarıyla çevresinin kışkırtmaları sonucu başkaldırının liderliğine kadar sürüklenir. Bunun bedelini darağacında hayatıyla öder. Çalkantılar ve başkaldırı içerisinde o, kimliğinden çok kişiliği etrafında oluşturulan "Ŗeyh Bedreddin" imgesinin dönüşümünün kurbanı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Necati Sepetçioğlu, Ŗeyh Bedreddin, *Darağacı*, tarihî roman, imge.

ABSTRACT

The Transformation of the *Ŗeyh Bedreddin* Image in the M. N. Sepetçioğlu's Novel, *Darağacı*

In the historical novel entitled *Daragaci* (*Gallows*) written by Mustafa Necati Sepetçioğlu, political and social upheavals that the Ottoman Empire suffered at the beginning of the 15th century as well as Sheikh

* Yard. Doç. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Isparta, e-posta: gariper@fef.sdu.edu.tr

** Arş. Gör., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Isparta

Bedreddin's rebellion are told. In the fictional world of the novel, Sheikh Bedreddin appears as the historical figure. In the novel *Darağacı* Sheikh Bedreddin who was promoted as "kazasker" (the head of kadis) during the reign of Musa Celebi, seems to be a personality who got caught in between his identity as scholar and his political thoughts and passions. The upheaval which was shaped around his personality proved to be traumatic for it coincided with the weak period of Ottoman Empire. Çelebi Mehmed succeeds to put down the movement of Sheikh Bedreddin and his apostles, that is well adapted for a purpose to shake the social structure and to break down the political consolidation. In the novel Sheikh Bedreddin appearing with philosophical, scientific, political and social thoughts; also with hesitation and fear maintains to be distorted, but gets to be the leader of the rebellion because of his political passions. Sheikh Bedreddin pays this with his life on the gallows. In the time of rebellion and trouble, he gets to be the victim of the "Sheikh Bedreddin" image, more than his real identity.

Key Words: Mustafa Necati Sepetçioğlu, Sheikh Bedreddin, *Darağacı* (Gallows), historical novel, image.

1. Araştırmaların ve Edebiyatın Odağında Şeyh Bedreddin

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Darağacı* adlı tarihî romanında 15. yüzyıl başlarında Osmanlı devletinin geçirmiş olduğu siyasî ve sosyal çalkantılar, Moğol ordusuyla Osmanlı ordusu arasındaki mücadele, Yıldırım Bayezit'la Timur arasındaki çekişme ve fetret devrinde Yıldırım Bayezit'in çocuklarının taht kavgası konu edilir. Romanın kurmaca dünyasında tarihî kişilik olarak Şeyh Bedreddin ve adı etrafında baş gösteren ayaklanma da yerini alır. Musa Çelebi'nin yanında kazaskerliğe kadar yükselen Şeyh Bedreddin, *Darağacı* romanında bilim adamı kimliği ile siyasî fikirleri ve politik ihtirasları arasında sıkışmış bir kişilik olarak belirir. Onun adı etrafında başlatılan başkaldırı hareketi devletin zayıf bir dönemine rastlaması bakımından ülke için sarsıcı olur. Kardeşleriyle giriştiği taht kavgasını kazanarak başa geçen Çelebi Mehmed, Şeyh Bedreddin ve daha çok müritleri etrafında başlayan sosyal bünyeyi sarsmaya, siyasî birliği bozma-ya yönelik hareketi bastırarak ülkenin birliğini sağlamayı başarır. Romanın kurmaca dünyasında felsefî, ilmî, siyasî ve sosyal fikirleriyle belirginlik kazanan, tereddüt ve korkularıyla insanî yönü öne çıkan, zaman zaman düşüncelerinin çarpıtıldığını ifade etme ihtiyacı duyan, hatta buna kızan ve isyan eden Şeyh Bedreddin, politik ihtiraslarıyla çevresinin tehdit ve kışkırtmaları sonucu başkaldırının liderliğine kadar sürüklenir. Sonunda bunun bedelini darağacında hayatıyla öder. Romanın olay örgüsüne göre çalkantılar ve başkaldırı içerisinde Şeyh Bedreddin, kendi kimliğinden çok, kişiliği

etrafında oluşturulan *Şeyh Bedreddin imgesinin* dönüşümünün ve entrikaların kurbanı olmuştur. Bu yazımızda Şeyh Bedreddin'in tarihî kişiliği ile *Darağacı* romanındaki kişiliği ve başkalarının ona yüklediği kişilik arasındaki bağları kurmak, Şeyh Bedreddin'in kendi dışındaki gelişmelerin sonunda onu içine çekerek idama götürüş macerasını edebî eser düzleminde eleştirel dikkatle ele almak istiyoruz.

14-15. yüzyıl bilginlerinden ve devlet adamlarından olan Şeyh Bedreddin (1359?-1416/1420), giriştiği siyasî mücadele ve fikirleriyle yaşadığı dönem içerisinde çalkantılara yol açmış bir kişiliğe sahiptir. Onun, tarihte Fetret Devri (1402-1413) diye adlandırılan dönem içerisinde ve bu dönemi takip eden yıllardaki felsefî-dinî planda gelişen düşünceleri, siyasî mücadelesi, fikirleri çevresinde bir grup insanın toplanmasına ve başkaldırısına kadar gitmiştir. Yakalanıp sürgüne gönderilmesinden sonra adı etrafında başlatılan isyan sonucunda tekrar yakalanıp idama çarptırılmıştır. Şeyh Bedreddin'in fikirleri ve mücadelelerle geçen hayatı devrinden başlayarak sosyal hayat üzerinde, insanların inanç ve düşünce dünyasında belirli bir etki alanı yaratmıştır. Ancak, Osmanlı devletinin Fetret Devri'ni atlatıp güç kazandığı dönemlerde Şeyh Bedreddin'in etki alanının da git gide zayıfladığı görülür. 20. yüzyılda, cumhuriyet döneminin başlangıç yıllarından itibaren Şeyh Bedreddin tekrar gündeme gelmeye başlar ve gittikçe tarih araştırmacıları ve sanatkarlar tarafından ilgi gösterilen kişiliklerden birine dönüşür.

Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli araştırma ve incelemelere konu olan Şeyh Bedreddin, bilim adamlarının ve uzman olmayan araştırmacıların devamlı ilgi alanında kalmıştır. M. Fuat Köprülü'nün tavsiyesiyle İlahiyat Fakültesi müderrislerinden Mehmed Şerefettin [Yaltkaya]'nin hazırlayıp 1340 (1924)'da yayımladığı *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin* adlı kitabı Şeyh Bedreddin üzerine dikkatleri çeker. Hamit Er tarafından yeni yazıya aktarılarak Kitabevi Yayınları arasında 1994'te yeni baskısı yapılan bu kitap, ayrıca İsmail Aka ile Mustafa Demir tarafından *Şeyh Bedreddin/Hayatı-Felsefesi-İşyanı* adıyla hazırlanmış ve 2001'de Temel Yayınları arasında tekrar baskısı yapılmıştır.

Mehmed Şerefettin [Yaltkaya]'nin söz konusu araştırmasından sonra bilim ve sanat çevrelerinde Şeyh Bedreddin gittikçe ilgi odağı olmaya başlar. Mehmed Şerefettin'in bu yol açıcı çalışmasından uzun süre sonra 1966'da A. Cerrahoğlu imzasıyla *Şeyh Bedreddin Meselesi* adlı bir kitap yayımlanır. Bunu Necdet Kurdakul'un 1977'de baskısı yapılan *Bütün Yönleriyle Bedreddin* kitabı takip eder. Şeyh Bedreddin, 1990'lı yıllardan itibaren araştırmacıların ilgisini gittikçe daha yoğun olarak üzerine çekmeye başlar. Bilâl Dindar'ın *Sayh*

Badr al-Din Mahmûd et Ses Wâridât başlığını taşıyan Fransızca kitabı Kültür Bakanlığı Yayınları arasında 1990'da çıkar. Fahrettin Öztoprak'ın *İlk Kaynaklara Göre Şeyh Bedreddin* kitabı Kemer Yayınları arasında 1994'te yayımlanır. Ahmet Yaşar Ocak'ın Tarih Vakfı Yurt Yayınları arasında 1998'de baskısı yapılan *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* adlı kitabında Şeyh Bedreddin hâdisesine geniş yer ayrılır. Michel Balivet'nin kitabı *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân* başlığıyla Türkçeye çevrilerek Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nca 2000 yılında yayımlanır. Müfit Yüksel'in *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin* kitabı Bakış Kitaplığı'dan 2002'de çıkar. Hasan Aktaş'ın 2003'te Yort Savul Yayınları arasında yayımlanan *Yeni Türk Şiirinde Şeyh Bedreddin Arkeolojisi ve Doktrini* adlı kitabını Kemal Demirel'in *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'in Yargılanması* adlı, Yaba Yayınları arasında 2004'te baskısı yapılan kitabı takip eder. Bezmi Nusret'in *Şeyh Bedreddin* kitabının baskısı İleri Yayınları'nca 2005'te yapılır. Alman tarihçi Ernst Werner'in iki makalesi Türkçeye çevrilerek *Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa* adıyla kitaplaştırılır ve Kaynak Yayınları arasında 2006 yılında baskısı yapılır. Son olarak 2007'de Su Yayınları arasında *Şeyh Bedreddin / Tarih-Ütopya-İsyân* adıyla kolektif bir kitap yayımlanır.

Şeyh Bedreddin'in hayatını, fikirlerini ve aksiyonunu çeşitli bakış açılarıyla değerlendiren, bir kısmı ilmî bakıştan uzak düşen bu kitapların yanında, listesini burada vermeyeceğimiz, çeşitli kitap, makale ve ansiklopedi maddeleri de bulunmaktadır. Ayrıca Nedim Gürsel, Asım Bezirci gibi bazı araştırmacılar, Nâzım Hikmet hakkında yaptıkları monografik çalışmalarda onun *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* vesilesiyle Şeyh Bedreddin üzerinde durma ihtiyacı duymuşlar, Şeyh Bedreddin'i ön kabullenmişliğin getirdiği marksist bakış açısıyla sınıf mücadelesi ve feodal düzene başkaldırının erken dönem temsilcisi olarak karşılamışlardır.

Şeyh Bedreddin, hakkında yapılan ilmî araştırmalara paralel çizgide çeşitli sanatkârlar tarafından edebî eser seviyesinde ele alınmış, sanatkârların estetik anlayışına, bakış açısına ve ideolojik kodlamasına bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanmıştır. İdamından kısa süre sonra ortaya çıkan ağıttan yüzyıllar sonra Nâzım Hikmet, Mehmed Şerefettin'in araştırmasından hareketle Şeyh Bedreddin'i önce 1929 tarihini taşıyan *Kablettarih* (Nâzım Hikmet 1994: 111) şiirinde, daha sonra da 1936'da *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nında konu edinmiştir. Nâzım Hikmet'in bu eserinden sonra Şeyh Bedreddin değişik yazarların elinde çeşitli şiir, roman ve tiyatro eserlerine konu olmuştur. Şeyh Bedreddin'in farklı yorumlara açık muğlak fikirleri, giştiği siyasî mücadele, düzene başkaldırısı ve nihayet trajik bir sonla hayatının noktalanışı sanatkârlar için ilham kaynağı olmuş görünmektedir. Nâzım

Hikmet'ten sonra 1969'da Orhan Asena *Simavnalı Şeyh Bedreddin* adıyla bir tiyatro kaleme almıştır. Bunu Erol Toy'un 1973'te iki cilt olarak yayımlanan *Azap Ortakları* romanı takip eder. Hilmi Yavuz 1975'te *Bedreddin Üzerine Şiirler* başlığı altında İkinci Yeni duyarlığından beslenen bir şiir kitabı çıkarır. Mustafa Necati Sepetçioğlu ise araştırma-inceleme konumuz olan *Darağacı* romanını 1979'da yayımlar. Tiyatro oyuncusu ve yazarı Mehmed Akan 1986'da aynı konuda *Hikâye-i Mahmud-i Bedreddin* oyununu kaleme alır. Şair Ahmet Telli çeşitli şiirlerinde Şeyh Bedreddin'i şiir diliyle işler (Telli 1992: 68-73). Nâzım Hikmet'e yakınlığı ile bilinen Sovyet yazarı Radi Fiş bir roman yazmış, bu roman *Ben de Halimce Bedreddinem* adıyla Türkçeye çevrilmiş, 2002'de Evrensel Basım Yayın tarafından baskısı yapılmıştır. 2001'de Durali Yılmaz, *Şeyh Bedreddin Süfi İsyanı* başlığını taşıyan romanını yayımlamıştır. Son olarak Kadir Mısıroğlu imzasıyla 2005 yılında *Kavuklu İhtilâlcî Şeyh Bedreddin* adlı küçük hacimli roman Sebil Yayınları arasında çıkmıştır.

Yüzyılların üzerini önemli ölçüde kapattığı, uzak tarihin sisleri arasında bıraktığı Şeyh Bedreddin'in cumhuriyet döneminde yeniden diriltilmesi ve şöhret kazanmasında şüphesiz Nâzım Hikmet'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nın büyük payı vardır. Şair, ideolojik planda onda bazı özelliklere rastlamış, daha yerinde bir söyleyişle ona bazı ideolojik özellikler yüklemiş ve bu çerçevede Şeyh Bedreddin'in kişiliğinde kendisi için önemli unsurlar bulmuş görünmektedir. Onu, anakronike düşme pahasına, Friedrich Engels'in Thomas Münzer'i ilk komünist olarak değerlendirmesi gibi, düzene karşı başkaldıran, birtakım sosyal fikirleri olan erken dönem komünisti olarak karşılması da bunu gösterir (Gürsel 1992: 262-263). Nâzım Hikmet'in romantik tavırla ideolojik zeminde kök arayışı ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıkan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'ndaki feodal ve baskıcı devlet otoritesine karşı halkçı başkaldırını sembolize eden Şeyh Bedreddin tipi, daha sonra diğer sosyal gerçekçi sanatkarlar tarafından da tarihin gerçekliğinin kişiliği olmaktan çok, sanat eserinin kurmaca dünyasının yüceltilmiş kişiliği olarak resmedilmiş, sınıf mücadelesi fikri üzerine oturtularak yaşanan döneme mesaj vermede bir araca dönüştürülmüştür.

Tarihe sosyal gerçekçi anlayışa bağlı sanatkarlardan farklı bir bakış açısıyla yaklaşan, tarihi emek-sermaye çelişmesine dayanan sınıf mücadelesinin ötesinde değerlendirerek millî romantik bakış açısıyla yorumlayan Mustafa Necati Sepetçioğlu, Türk tarihini romanlaştırdığı dizide Şeyh Bedreddin'e de yer verir. Eserlerini Türk-İslam sentezi fikri üzerine kuran Sepetçioğlu, *Darağacı* romanında Yıldırım Bayezit ile Timur arasındaki mücadeleye, Fetret Devri'nin karışıklıklarına ve bu arada romana konu olan zaman içerisinde cereyan eden Şeyh Bedreddin hâdisesine yer verir. Tarihî kaynaklardan geniş

olarak yararlandığı anlaşılan Sepetçioğlu, *Darağacı* romanıyla aynı zamanda başta Nâzım Hikmet olmak üzere sosyal gerçekçi sanatkârların Şeyh Bedreddin yorumuna cevap mâhiyetinde bir roman kaleme almış görünmektedir. Bu konunun karşılaştırmalı edebiyat çerçevesinde yapılacak bir başka çalışmada izlerini sürmek mümkündür. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun ilk baskısı 1979'da çıkan *Darağacı* romanı, bugüne kadar on beşin üzerinde baskı gerçekleştirmiştir. Bu da romanın okuyucular arasında ilgi gördüğünün bir göstergesidir.

Tarihî roman, çoğu kez geçmiş zamana ait bir anlatı olmaktan ziyade romanın kaleme alındığı çağın ifade aracına dönüşmektedir. Her şeyden önce sanatkâr, yaşadığı dönemin içerisinden tarihî dönemi kurgulamak durumundadır. Böyle olunca da bakış açısı, olay ve olguları değerlendirişi, hatta ideolojik kodlamaları yaşadığı çağın içinden ödünçlenen öğeler olarak belirlemektedir. Bu noktada zaman dizgisi tamamlanmış uzak bir çağı kurmaca dünya olarak yeniden inşa etmek isteyen sanatkârın eğer tarihî dönemler üzerine tezleri varsa yahut ideolojik kodlamalarla geçmiş çağlara yaklaşıyorsa ortaya çıkan eser de ona göre şekilleniyor, tarihî dönemler sanatkârın fikirlerini ifade etmede aracı unsura dönüşüyor, atmosfer sağlamada aracı unsur olarak kullanılıyor demektir. Böyle durumlarda sanatkârın esasen yapmak istediği iş de fikirlerini ifade edebileceği bir platform oluşturmak, kendi kodlamasına uygun atmosfer kurmaktan ibaret kalmaktadır. Sanat eseri olarak romanın estetik kadrosu ikinci plana düşmek, hatta ihmal edilmek durumundadır. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun bu birbirine eklenme sürecini tamamlayamamış, gevşek dokulu, parçalı vak'a halkalarından oluşan romanı *Darağacı*'na yaklaştığımızda da belirli bir fikir örgüsünün öne çıktığını, romana konu olan tarihî dönemin daha çok bir atmosfer sağlamak için malzemeye dönüştürüldüğünü görürüz. Yazar, biraz da marksist ideolojinin bayraklaştırarak muhtemel bir başkaldırı hareketinin edebî eser seviyesinde prototipi olarak çizdiği Şeyh Bedreddin'in kişiliğini ve adı etrafında başlatılan ayaklanmayı Türk-İslam sentezine bağlı bakış açısıyla yorumlama ve anlamlandırma ihtiyacı duymuş görünmektedir. Bu noktada çağın verili bilgilerini kullanan Sepetçioğlu da zaman zaman marksist ideolojiye bağlı sanatkârların da kurtulamadığı anakroniklere düşmekten kurtulamaz.

Gerek şiirde, gerek tiyatrodan, gerekse romanda Şeyh Bedreddin, tarihî kişiliğinden hareketle üretilmiş yeni bir kişilik olarak belirir. Edebiyat eserinin varlık sebebi gereği bundan başkası da beklenemez. 20. yüzyıl sanatkârlarının ısrarla tekrar tekrar ele almak, edebî eser seviyesinde işlemek istediği bu ihtilâlcî kişilik, her defasında karşımıza sanatkârın bakış açısına bağlı, üzeri-

ne geniş gelen, giydirilmiş elbiseyle çıkar. Nâzım Hikmet'te feodal düzenin darağacına çektiği ulaşılması güç yüceltilmiş kişilik, yüce birey kodlaması, onu öncü tipine ve ideal kişiliğe çevirirken takipçilerince de bu kodlama sorgulanmadan şablona dönüştürülerek yeniden üretilen kişiliği verecektir. Mustafa Necati Sepetçioğlu ise marksist ideolojinin bu fetişleştirdiği kişiliğe farklı bakış açısından yaklaşarak onu tarihî vesikaların ışığında kendi gerçekliğinden hareketle edebî eserin dünyasında yeniden üretme yoluna gitmek isteyecek, bunda belirli bir başarı da yakalayacak, ancak kendisinden önce marksist bakış açısının kurguladığı Şeyh Bedreddin imgesinden de tamamen kurtulamayacaktır.

2. Tarihin Gerçekliği yahut Kurmaca Olarak Tarih

"Tarih bilimi, toplumların gelişim ve değişim sürecinde yaşadığı olayları ve olguları belgelerin ışığında inceler ve değerlendirir. Bunu yaparken de objektif kriterlere bağlı kalmak zorundadır. Ancak, tarihçi her ne kadar belgeye dayansa da, objektif olma çabası gösterse de tarih metni de neticede bir yorum olarak ortaya çıkar. Bu metin, tarih araştırmacısının yaşadığı çağın içinden yönelttiği dikkatin ve tercihlerin bir sonucu olmaktan kurtulamaz (Carr 1993: 31). Yine de tarihçinin belgelere sıkı sıkıya bağlı kalma mecburiyeti olayları ve olguları değerlendirmede objektif kriterlere dayanmasının ön şartı durumundadır" (Gariper 2006: 117-118). Tarih araştırmacısının elindeki sınırlı belgeyle kurgulanmış bir metin oluşturmaktan kurtulamayacağını söylemek yanlış sayılmaz. O, yaşadığı dönemin içerisinden tanık olmadığı bir çağın olaylar ve olgularını anlatmak zorundadır. Bu da kapanmış bir dönem tanık olmadan anlama, anlamlandırma, yeniden inşa etme problemini getirir.

15. yüzyılın başlarında cereyan eden Şeyh Bedreddin başkaldırısına da bu çerçevede yaklaşmak gerekecektir. Şeyh Bedreddin ve başkaldırısı hakkındaki sınırlı belgeler, bu belgelerin ortaklaşan yanlarının olduğu kadar ortaklaşmayan yanlarının da bulunması, bazen birbirini desteklemekten uzak düşmesi, bazen de sübjektif yargılar taşıması problem alanı oluşturmakta, tarih araştırmacısını belgelerin ışığında yarı kurmacaya giden bir metin inşa etmeye götürmektedir. Ancak yine de bu metin, olayların ve olguların gerçekliğini araştıran bir metin olarak belirlemek durumundadır. Bunun yanında her ne kadar tarih araştırmacısı belgelere dayalı objektif bir metin kurma uğraşı içinde olsa da onun ilmî disiplini, dünya görüşü, olayları ve olguları değerlendiriş tarzı, bakış açısı ve nihayet kendi çağının insanı olması da metnin şekillenmesinde rol oynar.

Probleme bu çerçevede yaklaştığımızda Şeyh Bedreddin'in kişiliğini, düşünce adamlığını, aksiyonunu ve adı etrafında gelişen başkaldırısı araştırma

konusu yapan tarih bilimcileri ve amatör araştırmacıların farklı farklı yorumlar getirmek durumunda kalmış olduklarını görürüz. Şeyh Bedreddin'i devlet sistemine başkaldıran kişilikten sınıf mücadelesinin liderliğine kadar genişleyen çerçevede değerlendirme yoluna giden bu yorumlar, aynı zamanda tarih biliminin oturduğu zeminin ne kadar kaygan olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Bütün bunlara rağmen tarih bilimcisi elindeki belgelere bağlı, olayların ve olguların gerçekliğini ortaya çıkarmaya yönelik objektif kriterler çerçevesinde bir metin ortaya koymayı hedefleyecektir. Probleme bu perspektiften yaklaşan araştırmacılar Şeyh Bedreddin'i Osmanlı döneminin önemli bir fıkıh bilgini, tasavvufî-Bâtınî fikirleri olan, dinî-felsefî görüşler üreten bir düşünür, devlet adamı ve 15. yüzyılın başlarında Osmanlı yerleşik devlet düzenine başkaldırının lideri olarak değerlendirmektedirler. Amatör araştırmacıların ve alternatif tarih arayışının peşinde olan kişilerin Şeyh Bedreddin hareketini 'emek-sermaye' çelişkisi üzerine oturtma gayretleri, Dukas'ın Börklüce Mustafa'ya bağladığı görüş, Dukas'tan başka tarih yazıcılarında geçmeyen bir söz olmaktan öteye gitmez. Konu üzerinde dikkate değer araştırmalardan birini ortaya koyan Michel Balivet, "Bedreddin'in ideolojik sistemi konusunda toparlanabilen unsurları analiz ederken, ona mal edilen 'kolektivist' ('iştirakçi') düşüncelerin yalnızca Börklüce'ye atfen dile getirildiğini, bunun da yalnızca Dukas'ın metninde yer aldığını gözden uzak buldurmamak gerekir" (Balivet 2000: 83) deme ihtiyacı duyar. Ahmet Yaşar Ocak da benzer şekilde,

"Şeyh Bedreddin'e izafe edilen 'Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler arasında fark gözetmeyen, bunların mensup olduğu dinlerin birbirine üstünlüğünün söz konusu olmadığını ileri süren ve eşler hariç, her türlü mal ve servetin ortaklaşa kullanımını prensip kabul eden' böyle 'eşitlikçi ve paylaşımcı' bir ideolojinin, gerçekten onun tarafından propaganda edildiğini bildiren hiçbir tarihsel kanıt ortada yoktur." (Ocak 1998: 172).

tespitinde bulunur. Tarih belgelerinin ışığında daha sonra Ocak, "(...) bizim kesin olarak bildiğimiz bir şey varsa, Bedreddin'in Musa Çelebi zamanındaki kazaskerliği sırasında kendilerine timar verilip Çelebi I. Mehmed tarafından geri alınan hemen bütün timar sahiplerinin, sınır gazilerinin ve Osmanlı fetihleri sırasında topraklarına el konulan yerel Hristiyan feodallerin Şeyh Bedreddin'in etrafında toplandıklarıdır. Bu, onun bu mağdur feodal kesimlere, belki paylaşımcılığı ve eşitlikçiliği değil ama, kendine katıldıkları takdirde, başarıya ulaşır ulaşmaz eski topraklarını tekrar iade etmeyi vaat ettiğini açıkça kanıtlıyor. Böyle olunca, Şeyh Bedreddin isyanının, iddia edildiği gibi paylaşımcı ve eşitlikçi, özel mülkiyete karşı bir halk hareketi, hatta isyana katılanlar

arasında Hristiyan ve Müslüman köylüler de bulunmasına rağmen bir köylü isyanı değil, son tahlilde, büyük kesimiyle imtiyazları ellerinden giden Müslüman sipahilerin, sınır gazilerinin ve Hristiyan feodallerin çıkarlarına hizmet eden bir ayaklanma hareketi olduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır." (Ocak 1998: 173-174).

yorumunu getirir. Burada Şeyh Bedreddin'in Musa Çelebi'nin kazaskeri iken, yani etkili ve yetkili bir makama sahip iken toplumu dönüştürmeye yönelik çaba ve mücadele içinde olduğunu gösterir belge ve bilgilerin elimizde olmayışı da sürgündeki Şeyh Bedreddin hareketinin iktidardan uzaklaşmanın, eski nüfuzunu kaybetmiş olmanın yarattığı memnuniyetsizlikten doğduğunu düşündürür. Ahmet Yaşar Ocak'ın tarih yazıcısı İdris-i Bitlisî'den aktardığına göre,

"Osmanlı kaynaklarına bakılırsa, Şeyh Bedreddin'in Ağaça denizi (Deliorman) bölgesinde yakalanmasından ümidi kesen Şehzade Murad ve Bayazid Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri çaresiz kalınca, Bayazid Paşa, mürid olmaya gelmiş kişiler hüviyetiyle şeyhin kuvvetleri arasına gizlice yolladığı casusular vasıtasıyla toprak sahiplerine topraklarının iade edileceği konusunda teminat verilmesini sağlamış, bunun üzerine bu kişiler Şeyh Bedreddin'i terk edip Osmanlı kuvvetlerine katılmışlardır. Ne garip tecellidir ki isyan sırasında Şeyh Bedreddin'i yakalayıp Osmanlı kuvvetlerine teslim edenler, başlangıçta onu destekleyen, ama kendilerine vaat edilen topraklar karşılığında ihanet etmekte de bir sakınca görmeyen işte bu Müslüman sipahiler ve Hristiyan feodallerdir." (Ocak 1998: 174-175).

Bu da açıkça gösteriyor ki, Şeyh Bedreddin ayaklanması köylü ayaklanmasından ve sınıf mücadelesinden uzak yapıdadır. Şeyh Bedreddin hâdisesi etrafında üretilen söz konusu başkaldırının *köylü ayaklanması ve sınıf mücadelesi* olduğu fikri ideolojik merkezli bakışın 20. yüzyılda ürettiği anlamı ihtiva etmekten öteye geçmez. Michel Balivet de bu konuda "Bedreddin'i sınıf mücadelesinin öncüsü olarak görmek isteyen bazı modern Türk yazarlarının ideolojik genellemeleri Orta Çağ tarihinin kapsamı dışında kalır ve Türkiye Cumhuriyeti toplumundaki düşünce tartışmalarıyla ilgilenen siyaset bilimcilerin alanına girer" tespitinden sonra dipnotta "[ö]zellikle Nâzım Hikmet'in çok ünlü Şeyh Bedreddin Destanı'na atıfta bulunuyoruz" deme ihtiyacı duyar (Balivet 2000: 37). Tarihi bir metin olarak okuduğumuzda Şeyh Bedreddin başkaldırısı, diğer öğelerin de içine karıştığı daha ziyade siyasî bir başkaldırı niteliği kazanır. Şeyh Bedreddin üzerine doktora tezi hazırlayan Bilâl Dindar da Şeyh Bedreddin'in İznik'e sürgüne gönderilmesinden sonra "siyasî ihtirasları sebebiyle bu durumu kabullenmedi[ğini] ve görünüşte dinî-tasavvufî, gerçekte siyasî teşkilâtlanmayı sağlamak üzere harekete geçti"ğini, yoğun propagandaya başladığını ifade eder (Dindar 1992: 332).

3. Romanın Kurmaca Dünyasının Gerçekliği ve *Darağacı* Romanında Şeyh Bedreddin

Sanatkârın tarih karşısındaki tavrı, tarih araştırmacısının tavrından farklıdır.

“Her şeyden önce temelde sanat eseri için tarih amaç değil araçtır. Sanat eserinin tarihin gerçekliğini bulup çıkarmak, ona görünürlük kazandırmak gibi temelde böyle bir varlık sebebinden söz etmek pek doğru olmaz. Sanat eseri tarihten aldığı malzeme ile kurmaca bir dünya oluşturmanın, estetik bir yapı kurmanın peşindedir. Bunun yanında tarihin gerçekliğini ortaya koyma çabasına girişmiş, olayların ve olguların gerçekliğini sanat eserinin dünyasında sergileme uğraşına girişmiş eserlerle de karşılaşılır. Fakat, bu tür eserler gittikçe sanat eserinin estetik dünyasından uzaklaşarak öğretici yahut bir düşünceyi yaymaya yönelik olmaktan kurtulamaz. Bu tür eserler içerisinde estetik kadro ile ideolojik tabakayı birlikte yürütme başarısına ulaşan az sayıda ürünle karşılaşılır.” (Gariper 2006: 118).

Darağacı romanında Şeyh Bedreddin ve başkaldırısı önemli ölçüde tarih araştırmalarının bilgilerine dayanır. Ancak bu, yazarın romanını kurgularken tarihî gerçekliğe tamamen bağlı kaldığı anlamına gelmez. Zaman zaman olayları ve olguları romanın dünyasında farklı kurgularla sunar. Tarih araştırmacılarının verdiği bilgiye göre Musa Çelebi'nin Çelebi Mehmed'le giriştiği savaşı kaybettikten sonra bataklığın kenarında yakalanarak Çelebi Mehmed'in adamları tarafından boğulması hâdisesi (Uzunçarşılı 1988: 344), Mustafa Necati Sepetçioğlu tarafından kaçarken bataklıkta boğulması şekline dönüştürülür (Sepetçioğlu 2004: 365). Buna benzer şekilde dönemin ilk kaynaklarından Aşıkpaşaoğlu ile Neşrî, Şeyh Bedreddin'in bizzat kendi adamları tarafından yakalanarak Mehmed Çelebi'ye getirildiğini naklederler (Âşıkpaşaoğlu 1992: 79; Mehmed Neşrî 1957: 545-547; Severcan 1997: 4). Tarihî gerçeklik olarak Şeyh Bedreddin'in adamlarınca toprak vadi üzerine yakalanıp Bayezit Paşaya teslim edilmesine karşılık, romanın kurmaca dünyasında Şeyh Bedreddin'in Sefil Ali tarafından yakalanıp Çelebi Mehmed'e getirilmesi de bu çerçevede düşünülmelidir.

Romanın kurmaca dünyasında o, bilim ve düşünce adamlığıyla siyasî fikirler arasında gidip gelen, çevresine toplanan kişilerce yönlendirilmek istenen, özde samimi ve doğru olmaya çalışmasına rağmen insanî zaafı bulunan ve bu sebeple hataya düşen bir kişilik olarak çizilir. Şeyh Bedreddin etrafında başlatılan başkaldırısı, Şeyh Bedreddin'den çok müritlerine bağlı bir hareket olarak yoruma kavuşturulan kurmaca dünyanın hâkim anlatıcısı, Şeyh Bedreddin'in olumlanmaya çalışılan kişiliğinin yanında düşünce dünyasındaki karmaşayı, sapmaları, aşırıya varan yorumları ve kişilik inşasında gösterdiği zaafı da dikkatlere sunma ihtiyacı duyar. Böylece Şeyh Bed-

reddin adı etrafında oluşturulan imge ve ayaklanma hareketinin anlamına belirginlik kazandırılır.

Sanat eseri, tarih metninin tekil, uzaktan bakışla anlattığı olayları ve olguları genelleyerek dikkatlere sunar. Tarih araştırmacısının şimdiki zamanın içinden geçmişe bakarak tamamlanmış bir dönemin insanların davranışlarını anlamlandırma çabasına karşılık sanatkâr, anlatacağı dönemin içerisine giderek kişileri, olayları ve olguları canlandırma yolunu seçer. Sanatkârın bu zaman ve mekânı aşma yetisi, canlandırma gücüyle birleşince karşımıza duyan, düşünen, tereddüt ve korkuları olan, acı çeken, sevinen kişiler kadrosu çıkar. Böylece sanatkâr, bir yandan geçmiş dönemlere ruh üfleyerek can verirken diğer taraftan konu aldığı tarihî dönemi şu veya bu seviyede yansıtan kurmaca bir metin ortaya koymuş olur. Artık ortaya konan metin tarihî dönemin gerçekliği değil edebî metnin gerçekliğidir. Edebî metnin tarihî gerçekliği geniş olarak yansıtmaya gücüne sahip olması bile bu durumu değiştirmez. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Darağacı* romanına da bu çerçevede yaklaşmak ve romanı bu çerçevede anlamlandırmak yanlış olmayacaktır.

3.1. Şeyh Bedreddin'in Düşünce Dünyası, Yurtsuzlaştırılan Düşünceler

Darağacı romanında döneminin öne çıkan hukuk bilgini olan Şeyh Bedreddin, aynı zamanda ekonomik, siyasî, sosyal, dinî ve felsefî planda düşünce üreten bir kişiliktir. Onun bu alanlarda ürettiği düşünceler müritleri tarafından değiştirilip çarpıtılarak yurtsuzlaştırılır. Şeyh Bedreddin'in fikirleri böylece Osmanlı'ya karşı silah olarak kullanılır. Şeyh Bedreddin hareketi sadece yatay boyutta Osmanlı ülkesinin siyasî birliğini bozmaya yönelik hareket olarak kalmaz, aynı zamanda aktif ilkeyi temsil eden dikey boyutta (Guénon 2001: 41) inanç bütünlüğünü bölmeye yönelik anlam da yüklenir. Bu yönüyle bir taraftan ekonomik ve siyasî fikirleriyle ülkeyi istikrarsızlaştırırken diğer yandan inanç sistemini sarsmaya yönelik hareket durumuna getirilir. Nitekim, Şeyh Bedreddin'in düşünce dünyasını önceleyen, görüşlerini düstur gibi almak için her an hazır bekleyen Börklüce Mustafa, Torlak Kemal başta olmak üzere müritleri, onun bu yönünü benimsemiş tavırlarıyla düşüncelerini anlam bağlamından kopararak yeni anlam bağlamları içerisinde yayma görevini üstlenirler.

3.1.1. Ekonomi ve Mülkiyet Üzerine Düşünceleri

Romanın kurmaca dünyasında Şeyh Bedreddin, geliştirilmemiş birtakım ekonomi ve mülkiyet üzerine fikirlere sahiptir. Konuşmalarında bedeli ödenmediği müddetçe Müslümanın malının Müslümana haram olmadığını söylemesi, hakıyla para kazanan zengin insanların parasının kendilerine helâl olduğunu ifade etmesi İslam hukuku çerçevesinde düşünülecek sözlerdir. O, bu görüşlerini İslam inanç sistemine bağlı insanlar arasında alış veri-

şin canlanması için, "Müslüman Müslümandan aliveriş etsin" (Sepetçioğlu 2004: 39) diye söylediğini ifade eder.

Onun bu sözleri başta Börklüce Mustafa olmak üzere etrafındaki müritleri tarafından yeni yorumlar ve eklemelerle halka çarpıtılmış şekilde yansıtılmıştır. Börklüce Mustafa bu sözleri, *her şeyin ortak ve her şeyin herkesin malı olduğu* şekline dönüştürmüştür. Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin adına yaydığı söz konusu fikirleri açıklaması üzerine Şeyh Bedreddin buna karşı çıkarak bedeli ödendiği müddetçe Müslümanın malı Müslümana haram değildir diye önceden konuşmuş olduğunu ifade eder. Sözlerinin yanlış anlaşılmasını ve başkalarına da bu şekilde aksettirilmesini hoş karşılamaz. Börklüce Mustafa, şeyhin kendisine para yoktur, zenginler yok olursa ahlâk düzeler, eşitlik olur, dediğini belirtince o, bu görüşünün de değiştirildiğini söyleyerek kızar. Börklüce Mustafa malda ortaklık fikrini daha da ileri götürmüş, kadın hariç her çeşit malda ortak olunacağı sözünü yaymıştır. Bunu duyan ve kızan Şeyh Bedreddin, babanın insan sayılıp da annenin mal olarak sayılmasına karşı çıkar. İslam inanç sistemiyle birleşen, annesine karşı olan sevgisi kadının mal olarak değerlendirilmesine karşı çıkmasına zemin hazırlar. Fakat, çarpıtılan görüşlerini düzeltmek için de kızgınlığını ifade etmekten ve Sakız adasını terk etmekten başka elinden fazla bir şey gelmez.

3. 1. 2. Dinî-Felsefî Düşünceleri

Darağacı romanında Şeyh Bedreddin, inanç sistemini ilgilendiren bazı fikirlerinin yanında felsefî fikirlere de sahip bir düşünce adamı olarak kimlik kazanır. O, pek geliştirilmemiş bu fikirlerinde köklü bir düşünce sistemine dayanmaktan çok, serbest düşünen insana has görüşleriyle dikkat çeker. Onun inanç sistemi ve felsefe çevresinde gelişen fikirleri ikili yapıya sahiptir. Bunda çocukluğundan itibaren Hıristiyan inanç sisteminden gelen fikirlerle İslami inanca bağlı öğeler ve İslamlık öncesi inanç sistemleri rol oynar. Annesi Rum asıllı bir Hıristiyan olan Şeyh Bedreddin (İnalçık 2003: 196), din konusunda geniş düşünebilen biridir. *Darağacı*'nda zaman zaman dinler arasındaki farkı kaldırmak isteyen düşünce adamı kimliğine bürünür. Onun bu düşüncelerini geliştirdiği ortamı Sakız adasının tekfurı ile keşişi destekler. Bununla birlikte onun inanç sistemi etrafında ve felsefî planda gelişen düşünceleri de Osmanlı devletinin aleyhindeki fikir ve faaliyetleriyle belirginlik kazanan müritleri Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in çarpıtılmalarından kurtulamaz.

Çok sevdiği ve olgunluk döneminde de devamlı hatırladığı annesinin duaları ve Hıristiyan inancına bağlı ritüelleri arasında çocukluğunu geçiren (Sepetçioğlu 2004: 41, 43), ikili inanç katmanına bağlı yetişme tarzı içerisinde kimlik ikizleşmesi yaşayan Şeyh Bedreddin'e göre Hıristiyanlar ve Müs-

lümanlar arasında ayrıcalık yoktur. İnsan Tanrı katında da ayrıcalıksızdır. Onun bu görüşleri Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal tarafından saptırılır. Kendi düşüncelerinin tanınmayacak kadar değiştirilmiş şekliyle karşılaştığında hemen İslami kimliğini öne çıkaran Şeyh Bedreddin, öz fikirlerinin değiştirildiğini, çarpıtıldığını, ortaya sürülen görüşlerin İslam'da yerinin olmadığını söyleme ve şiddetle karşı çıkma ihtiyacı duyar. Fakat, *bizim inancımız sensin Şeyh Bedreddin, başka laf bilmeyiz* diyen Börklüce Mustafa, bu tekerlemenin de ona inananlar tarafından çıkarıldığını söyler. Şeyh Bedreddin, insanların tek bir Tanrı'nın kulu olduğunu söylemiştir. Börklüce Mustafa ise halkta din ayırımının bundan sonra olmayacağını, Müslümanın Hristiyandan ayrı olmadığını, insanın hiçbir bağla bağlanmaması gerektiği fikrini propaganda etme yoluna gider. Böylece inanç sisteminin içini boşaltmaya çalışır. Bunu yaparken de inanç sistemi çevresinde yükledikleri Şeyh Bedreddin'in dikey boyutta gelişen karizmatik kişiliğinden yararlanırlar.

Şeyh Bedreddin'in düşünce dünyasında kader, cennet ve cehennem kavramı da zaman zaman genel kodlamanın dışında bir yapıda belirginlik kazanır. O, kadere inanmayan biri olarak romanın kurmaca dünyasındaki yerini alır. Cennetin ve cehennemin hatta Tanrı'nın kendi içinde olduğunu, dünyanın kendisiyle başlayıp kendisiyle yok olacağını düşünür (Sepetçioğlu 2004: 35-36). Varlığını merkezileştiren Şeyh Bedreddin, kendisinin *her şey* olduğu duygusuna kapılır. Zihninde tüm âlemin kendinden ibaret olduğu fikri uyanır. Nitekim "Cennet de bende Cehennem de: Tanrının bende oluşu gibi... Ben, her şeyim ve bu dünyanın sonu gelmeyecek; benim de!..." (Sepetçioğlu 2004: 36) şeklinde belirginlik kazanan düşünceleri bunu gösterir. Ancak bunlar, kişilik parçalanmasına uğramış olan Şeyh Bedreddin'in aslı fikirleri olmaktan çok, Sakız adasının denizinin ve yeşilliğinin güzelliği karşısında serbest çağrışımlarla gelen duygulanmalara bağlı düşüncelerdir. Fakat, başkalarıyla paylaştığı bu düşünceler onun düşünce dünyasına mal olmaya başlayacak, bu tür panteizme varan düşüncelerle tanınmasına yol açacaktır. Nitekim, Osmanlı bilginlerinden Mehmed Cezeri, Yıldırım Bayezıt'ın ordusunu yenerek Anadolu'yu işgal eden Timur'un otağında Şeyh Bedreddin'i değerlendirirken Şeyh Bedreddin'e göre "insanın kolu budu insana göre ne ise insanın kendisi de Tanrı'ya göre kol but ölçөгindedir, öyle birer parçadır. Parça bütününden ayrı düşünülemez" (Sepetçioğlu 2004: 182) derken onun panteist felsefesini ortaya koymuş olur.

İnanç sistemini ilgilendiren görüşlerin yanında Şeyh Bedreddin, felsefî fikirler de ortaya atar. Onun İslam medeniyeti dairesinde kelâm problemi çerçevesinde yorumlayabileceğimiz felsefî fikirleri panteist dünya görüşü, materyalist anlayış ve seküler dünya algısı etrafında toplanır. Bu konu

çerçevesinde probleme yaklaştığımızda, müritlerinin de eklenen fikirleriyle Bedreddinlik şeklinde adlandırılan, gittikçe bir inanç sistemine doğru dönüştürülmek istenen felsefi düşünceleriyle karşılaşılır. Onun, kendisinin sonunun olmadığı görüşü, başta Börklüce Mustafa olmak üzere taraftarlarınca yapılan ekleme ve yorumlarla çarpıtılır, tanınmaz hâle getirilir. Kısa sürede bir Şeyh Bedreddin kültü ve imgesi yaratılmaya başlanır.

3. 2. Maskelenmiş Kimlikler ve Yüceltilmiş Kişilik İmgesinin İnşası

Yüce birey arketipi, toplumların değişmeyen doğrularını temsil eden, yol gösterici bir karakter şeklinde belirir. Türk anlatı geleneği içerisinde *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki Dedem Korkut, bu arketipin bir örneği olarak varlık kazanır. Yüce birey, kahramanın yolunu ışıklandıran, ona doğru yolu gösteren öncü kişiliktir. Aynı zamanda o, akli ve sağduyuyu temsil eden yaşlı adam kimliğine sahiptir. "Bu yaşlı adam, dünyamız gibi, iki milyon yıl boyunca insan yaşamını tüm acıları ve neşeleriyle yaşamış, varoluşun ana imgelerini kendinde biriktirmiş ve evrensel deneyimi adına insan ruhunda bireysel bir durum oluşturan imgeleri yetkili kılmıştır" (Jung, 2001: 243-244). Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal, halkın arasında yaşayan bu arketip modeliyle ilgi kurulabilecek şekilde Şeyh Bedreddin etrafında yüceltilmiş kişilik inşasına girer. Böylece toplumu yönlendirme erkini kullanabilecekleri şartları hazırlamak için onun etrafında yüce birey imgesi inşa etmek isterler.

Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa'nın Osmanlı'ya karşı olan psikolojilerini küçük yaşta ailelerinden devşirme olarak alınmış olmaları besler. Onlar bu durumu asla unutamaz ve ailelerinden küçük yaşta koparılmışlıklarını Osmanlı'ya karşı kine dönüştürürler. Şeyh Bedreddin'in düşüncelerini benimsemiş görünerek Osmanlı'ya karşı bunu yıkıcı bir propaganda silahına çevirme uğraşına girişirler. Emellerine ulaşabilmek için de Osmanlı ülkesinde Bâtınî inanişaya bağlı halk kitlelerini, Osmanlı'nın yönetiminden memnun olmayan kesimleri, Rumları, Yahudileri, hatta Türkmenleri yanlarına çekmeleri, bir kitle hareketi oluşturmaları gerekir. İşte tam burada yüceltilmiş kişilik olarak Şeyh Bedreddin imgesi yaratmak ve devreye sokulmak istenir. Onun devrin öne çıkan bilgini olması, çarpıtılmaya müsait felsefi zeminde gelişen muğlak ve serbest düşüncelerinin bulunması, bir süre sonra Musa Çelebi'nin kazaskerliği görevini üstlenmesi, halk arasında adının yaygınlık kazanması, iktidar hırsı, baskıya karşı koyamaması, nihayet insanî zaafı gibi öğeler toplandığında Şeyh Bedreddin adı etrafında bir imgenin yaratılması ve bunun Osmanlı'ya karşı başkaldırıda kullanılacak yapıya kavuşturulması hiç de güç olmaz.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere bütün varlığı kendi etrafında yorumlayan, sonunun gelmeyeceğini, Tanrı'nın, cennetin ve cehennemin kendi varlığıy-

la mümkün olduğu şeklindeki panteist fikirlerini Börklüce Mustafa'ya açan Şeyh Bedreddin, onun itirazlarını beklerken tam tersine o, maskelenmiş kişiliği (persona) ile (Stevens 1999: 64-65) “[t]amam şeyhim doğrusudur (...) [b]u dünyanın sonu gelmeyecektir, senin sonun da gelmeyecektir. Biz buna çoktan inanmışızdır. Herkes kendince bir Bedreddin bilinirken senin sonun gelebilir mi şeyhim?” (Sepetçioğlu 2004: 36) diyerek onun etrafında yüce birey kültü ve imgesi inşasına girişir. İnsanların dışa yönelik kişiliğinin yönlendiricisi olan *persona [maske]*, “kişinin gerçekte olmadığı halde kendisinin ve diğerlerinin o zannettiği şey”dir (Stevens 1999: 65). Kişi, personası ile dış dünyaya karşı dengesini sağlayabildiği ve ilişkiler ağını düzenleyebildiği ölçüde başarılı olabilir. Şeyh Bedreddin, kendi sözlerinin Börklüce Mustafa tarafından yanlış yorumlanmasına, dillendirilmesine çok şaşırıp kızmasına rağmen maskelenmiş kişilikleriyle Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa'nın kendisine neredeyse tapma derecesinde bağlı görünmeleri, bu tapınışın verdiği yücelik duygusu insanî zaafı içindeki Şeyh Bedreddin'in “korkunç bir şekilde” hoşuna gider (Sepetçioğlu 2004: 37). Yüceltilmiş kişilik imgesi çerçevesinde kendilerine Bedreddinliler adını veren müritler ben de hâlimce Bedreddinem sözüyle ortaya çıkarlar ve Şeyh Bedreddin'in dönüştürülmüş/saptırılmış görüşlerinin izinden yürürler. Börklüce Mustafa'nın Şeyh Bedreddin'e “[b]izim inancımız sensin Şeyh Bedreddin, başka lâf bilmeyiz. Sana inananların her biri halince bir Bedreddin olmak zorundadır” (Sepetçioğlu 2004: 38) demesi yüceltilen kişilik inşasında anlamını bulur.

Onun taraftarları kendisini kâinatın, bütün varlık âleminin bir parçası gibi gören panteist anlayışa yaklaşan şekilde, kendilerini Şeyh Bedreddin'in bir parçası olarak görmeye ve anlamlandırmaya başlarlar. “Ben de hâlimce Bedreddinem” cümlesiyle ifade alanına dökülen sözün anlamı bu durumu ihtiva eder. Böylece müritleri ve taraftarları bir yandan kendi aralarında selamlaşma, iletişim kurma ortamı hazırlarken, diğer yandan yüceltilmiş kişilikle kendilerini özdeşleştirme ve ölümsüzleştirme çabası içerisine girerler. Gittikçe genişleyen halka, her milletten çok sayıda insanı Bedreddinîliğin içine almaya başlar. Bu kimlik inşasında veli kültü çerçevesinde Şeyh Bedreddin'e zaman zaman olağanüstülük de yüklenir. Hatta bizzat Şeyh Bedreddin adı etrafında yüceltilmiş kişilik inşasına girişen ve aklıyla öne çıkan Börklüce Mustafa ile kurnazlığıyla belirginlik kazanan Torlak Kemal de, uzun aradan sonra yanına gelmeden bir saat kadar önce onları sormuş olması dolayısıyla, onun bu yanının olduğuna inanacakmış gibi olurlar (Sepetçioğlu 2004: 298). Şeyh Bedreddin kazaskerlik makamına çıktıktan sonra maskelenmiş kişilikleriyle adamları onun her öngörüsünü “keramet” olarak yorumlamaya

başlarlar. Bu da insanî zaaflarının içindeki Şeyh Bedreddin'in başının dönmesine yeter (Sepetçioğlu 2004: 322-325).

Şeyh Bedreddin'e müritleri yücelik atfederken kimi zaman onu padişah olarak değerlendirirler (Sepetçioğlu 2004: 45), kimi zaman da gururunu okşamak için padişahтан üstün kişilik olarak niteleme ihtiyacı duyarlar. Ancak, bütün bunlar ileriye dönük bir hesabın ürünüdür. Nitekim Torlak Kemal'le konuşması sırasında "Şeyh Bedreddin düşünmeli sadece. Bize onun ünü gerek, adı gerek. Sözlerini biz kendimize göre evirip çevirip sancak yaparız." (Sepetçioğlu 2004: 82) diyen Börklüce Mustafa, Şeyh Bedreddin'in bilgisi dışında onun etrafında nasıl bir imge yaratmak istediklerini ortaya koyar. Mısır'da, Suriye'de, Malatya'da ve daha başka yerlerde çok tanıyanının, seveninin olması onun adı etrafında amaçları doğrultusunda yüceltilmiş kişilik imgesinin kurgulanmasını kolaylaştırır.

3. 3. Yeni Dünya Düzeni

Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal, yaratmak istedikleri Şeyh Bedreddin imgesi etrafında yeni dünya düzeni arayışına girerler. Söz konusu yeni dünya düzeni, romanın kurmaca dünyasında kaleme alındığı çağın bakış açısıyla Torlak Kemal'in ağzından Karl Marx'ın Komünist Beyannamesinde öngördüğü dünya düzeninin anakronizme düşen tezi şeklinde karşımıza çıkar. Torlak Kemal, Şeyh Bedreddin'e onun isteğiymiş gibi kurguladıkları fikirleri, yeni dünya tasarısı şeklinde empoze etmeye çalışır. Buna göre, "[ç]ocuklar kimsenin olmaya, kendine büyüye.. Çocuklara sahip olmak kimin hakkıdır? Zenginler yok, zengin malı ne demek, mala sahiplenmek kimin hakkıdır? Sınır yok, çeri yok, pul yok, mal yok. Herkes herkesin, herkes kendinin..."dir (Sepetçioğlu 2004: 44-45). Beyler, soylular yok olacak, onların yerini yoksullar alacaktır (Sepetçioğlu 2004: 362). Fakat, Börklüce Mustafa'yla Torlak Kemal'in kendisinin adı etrafında oluşturdukları imgeyi aracı kılarak ütöpik dünya tasarısına yöneldiklerini, sonunda kendisinin bütün dünyayı yöneten padişahlık misyonu yüklendiği dünya diktatörlüğü kurmanın peşinde olduklarını anlayan Şeyh Bedreddin, bu fikirlerin çılgınlık olduğunu söyleyerek onların yanlarından uzaklaşıp kızgınlık içerisinde hızla evine koşar. Onun bu kaçıışı, aslında karabasanı olmaya başlayan kendi imgesinden kurtulma çabasının ürünü olarak anlam kazanır.

Börklüce Mustafa'yla Torlak Kemal'in 15. yüzyılın başlarında yarattıkları bu Şeyh Bedreddin imgesi etrafında kurguladıkları yeni dünya tasarısı kaynağını marksist ideolojide bulan 20. yüzyıl Sovyet uygulamasından derin izler taşıması bakımından ilgi çekicidir. Aslında sanatkâr, çağının devlet sistematiği çerçevesindeki uygulamalarından ödünçlenmiş modellemelerle geçmiş dönemde bir devlet sistemi tasarısı geliştirmekte, ona görünür-

lük kazandırarak eleştirel bakış getirmek istemektedir. İnsanlığı, kardeşliği, eşitliği öngören, mülkiyetin ve zenginliğin belirli ellerde toplanmasını kaldırmak isteyen ve ilk bakışta masumâne görünen bu tasarı, belirli bir otoritenin insanlığı zorla dönüştürme çabasıyla, kolcuları, yavsulları, korucuları, kadırları, beyleri ile yeni bir dünya padişahlığı tasarlamasıyla, herkesi kendileri gibi tek tip düşünmeye zorlaması ve kendilerine ayrıcalıklı bir konum belirleme çabalarıyla, farklı düşünceye yaşama hakkı tanımayışlarıyla George Orwell'ın *Hayvan Çiftliği* adlı anti-ütopik romanıyla metinlerarasılık kurabileceğimiz yapıda görünürlük kazanır.

Yeni dünya düzeni arayışı içinde olan Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal, zenginliğe, mala mülke karşı çıkarken ironik durumları gözden kaçmaz. Şeyh Bedreddin imgesi etrafında zenginlere karşı, paylaşımcı, yoksullardan yana olduklarının propagandasını yaparak taraftar toplayan Şeyh Bedreddin'in müritlerinden Börklüce Mustafa, Musa Çelebi'nin ölümü üzerine Edirne'den kaçarken eşyaları arasında bulunan "*kocaman, sandık biçimli çekmece*"nin kapağı açılınca ortaya altınların, mücevherlerin saçılması bir paradoks olarak belirir. Ancak Börklüce Mustafa, bunun "*iş için gerekli*" olduğunu söyleyerek durumu kurtarmaya çalışır (Sepetçioğlu 2004: 365). Aslında bu durum, zenginliğin aleyhinde propaganda yapan, zenginliğe karşı çıkıyor görünen Börklüce Mustafa'nın kendisi için zenginlikleri toplamasından başka bir anlam taşımaz.

3. 4. Kişinin Kendi İmgesine Dönüşümü

Şeyh Bedreddin, her ne kadar başlangıçta Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in adı etrafında yarattığı yüceltilmiş kişilik imgesine karşı çıkar, Sakız adasını terk ederse de bir süre sonra kendi imgesine dönüşmek zorunda kalır. Bunda onun iktidar hırsı, insanların etrafında toplanmış olmasının verdiği gurur ve nihayet Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in tehdit ve baskılarına boyun eğmek zorunda kalışı gibi insanî zaafı rol oynar. Onun hâdiselerin gelişim seyri içerisinde tereddütlü bir duruşu vardır. Bu tereddüt, olanla olabilirlik arasında kalan zihninin korkuyla ümit arasında gidip gelmesine yol açar. Ancak o, daha çok etrafında toplanan kişilerin yarattığı imgeye dönüşmeye zorlanan, kendisi olarak kalma iradesini gösteremeyerek imgesine dönüşen kişi durumundadır.

Şeyh Bedreddin'in kendisinin serbest düşünceleri etrafında maksatlı geliştirilen yeni fikirler ve anlayışlar dikkatini çeker. Düşüncelerinin çarpıtılarak bir halk inanışına doğru genişletilmesi, adı etrafında bir kült oluşturulmaya başlanması, kendi gerçekliğini aşan Şeyh Bedreddin imgesiyle karşılaşması başlangıçta onu çok rahatsız eder. Düşüncelerinin çarpıtıldığını, adı etrafında yeni bir anlayışın yaratılmaya çalışıldığını fark eden Şeyh Bedreddin,

bunun niçin yapıldığını ve nereye varacağını tam kestiremese de tehlikeli gidişi sezer. Önce kendisi etrafında oluşturulan imgeyle mücadeleye girer. Ortalıkta dolaşan *bende hâlimce Bedreddinem* sözü onu meraklandırır. Börklüce Mustafa, her şeyi söyleyen biri değildir ama bu soru sorulduğunda Şeyh Bedreddin'e "senin yoluna baş koymuş müridleriniz" sözü karşısında, "[y] olum! Börklüce, benim yolum mu var?!.." (Sepetçioğlu 2004: 37) şeklinde karşılık verir. Şeyh Bedreddin, zaman zaman yönünü kestiremediği bu tehlikeli gidişten oldukça rahatsız olur. "Bu düşüncede değilim bre kendinize başka bir şeyh bulun! Bulun... yokum ben!" (Sepetçioğlu 2004: 46) diyerek bir bakıma adı etrafında yaratılan Şeyh Bedreddin imgesiyle önce savaşmaya, sonra ondan kaçmaya kalkışarak Sakız adasını terk eder. Sorgulamadan inanışı kabullenemeyen Şeyh Bedreddin'in bir süre sonra insanî zaafı, Moğol ordusunun Osmanlı'yı yenerek ülkeyi işgali, şehzadeler arasındaki çekişmeler ve bu çekişmeler içerisinde gittikçe güç kazanan Musa Çelebi'nin kazaskerlik vermesi yumuşamasına yol açacaktır.

Aklıyla duygularının çatışma alanında kalan Şeyh Bedreddin'i yönlendiren temel mekanizma insanların kendisine yüceltilmiş kişilik imgesi çerçevesinde gösterdiği itibar ve iktidar erkidir. Nitekim, Musa Çelebi ona kazaskerlik makamını verdikten sonra müritleri Börklüce Mustafa'nın, Torlak Kemal'in ve hizmetine bakan Çeykel'in onun sözlerini "*keramet*" olarak yorumlamaya başlaması, ağzından her çıkan sözü buyruk olarak kabul etmesi Şeyh Bedreddin'i kendi etrafında yaratılan imgeye dönüştürmeye başlar. Bunu, Musa Çelebi'nin ondan halktan bir kişiyi sadrazam olarak seçmesini istemesi, Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa'nın hizmetine bakan Çeykel'i bu göreve atması için ortaya koyduğu davranışlar ve söylediği sözlerin anlatımı,

"Torlak Kemal, hem kesin hem yaltak: 'O zaman Çeykel olmalı sadrazam, kazasker hazretleri' dedi. 'Çeykel'in sadrazamlığı sizin de onurunuz olur.. Daha düne değin, ayak işlerinizde koşturduğunuz bir aşağılık herifi bile sadrazam yaptırdığını gören duyan ne der?.. Bre nice bir gün nice bir keramettir bu Şeyh Bedreddin'deki; bak hele eli nerelere ermekte demez mi? Halk senin gücünü bir kere daha anlamış olmaz mı?.. Çeykel'in sadrazamlığı olsa olsa, görünüşte sadrazamlık olur, asıl buyruk sendedir, Çeykel yine senin ayak işlerine koşacak demektir. Sadrazamın abdest suyunu ibriklediğini düşün şeyhim?.. Nasıl bir hikmet nasıl bir keramettir bu nasıl yüceliktir Allah Allah!..' Bedreddin kanatlanıverdi bulutlara ağmacasına." (Sepetçioğlu 2004: 322).

ifadesinde de görüldüğü gibi, tamamlar. Sadrazamlığa çıkarılmak istenen Çeykel'in tanınmayacak şekilde imaj değiştirmesi için bir gözünün kör edilmesi fikri ortaya atılınca Çeykel'in bunu kabul edip etmeyeceğini soran Şeyh Bedreddin'e Torlak Kemal'in "Çeykel senin için değil bir gözünü canını iste-

sen ağız açmaz. Bilir ki şeyh hazretleri onu seçmiştir o iş için. O seçiş de bir Tanrı niğmetidir. Tanrı niğmetine olmaz denilir mi hiç? Sonu neye varır bilmez mi şeyhim, çarpılacağını akli kesmez mi Çeykel'in?" (Sepetçioğlu 2004: 324) şeklinde verdiği cevap onu âdeta eritir. Artık Şeyh Bedreddin, yeni rolünü bir elbise gibi üzerine geçirmiş, müritlerinin istediği kişilik imgesine dönüşmüştür. Musa Çelebi'nin kazaskeri olması de bu imgeyi bütünleyici görev üstlenir.

Şeyh Bedreddin, yüceltilmiş kişilik imgesinin kodladığı kimliğe dönüşse de kendi kimliğiyle Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve Çeykel başta olmak üzere yakınında bulunan taraftarlarının üzerinde nüfuz elde edemez. Buna, bir tartışma sırasında, aynı zamanda düşünce adamıyla eylem adamı arasındaki farkı gösteren, "[o]nlar beni bilir beden olarak, sen sözsün söz! (...) Söz dediğin ona uygun bir bedene girmedikçe havada sallanır. Sen düşünürsün, ben yaparım; sen düşüneneceksin ben düşüncelerini kullanacağım. (...) Odunu çıkarıp Şeyh Bedreddin'dir desem kalabalığa eğilip oduna taparlar sen ne sanıyorsun kendini?" (Sepetçioğlu 2004: 364-365) diyen Börklüce Mustafa'nın varlığı engel olur. Romanın kurmaca dünyasında yer yer vurgulanan sıtmalı, küçük ve cılız yapısıyla karizmatik kişilikten uzak görüntüsü, adı etrafında yaratılmak istenen imgeyle paradoks oluşturur. Kendi gerçekliği ile imgesi arasına sıkışıp kalan Şeyh Bedreddin, oraya hapsolmuştur. Bu hapsoluş aynı zamanda eşikte kalıştır.

3.5. Siyasetin Kaygan Zemininde Tabulaşan Ego ve Kimliksizleşen Düşünceler

Musa Çelebi'nin kazaskerliğine yükselen Şeyh Bedreddin, makamın verdiği güçle birleşen imgesinin beslediği egoyu büyütmeye başlar. Kazaskerlikten daha üst bir makam olan sadrazamlığa kendisinin tavsiye edeceği halktan birinin atanması gururunu okşadığı kadar kıskançlık duygusunun da kabarmasına yol açar. Hizmet işlerine bakan Çeykel'in kendisinin isteği üzerine kılık değiştirerek Melik Şah adıyla sadrazam olmasının arkasından bir hafta gibi kısa sürede halktan itibar görmeye başlamasını, kendisinin önüne geçmiş bulunmasını hoş karşılamamaya başlar. Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in bir süre sonra kendisini tasfiye edip işlerini Çeykel'le yürütmeye kalkışabilecekleri, "[s]en çekil gayrı, sana minnetimiz kalmadı" (Sepetçioğlu 2004: 340) diyebilecekleri şüphesi onu huzursuz eder. Ancak, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'den korkması, bu fırsatçı ve çıkarıcı şeyhin bir harekete kalkışmasını da engeller.

Gençlik yıllarında Mısır'da hükümdar meclisinde bulunduğu günleri kazasker olarak bilge kişiliğiyle hatırlamanın karışık duyguları içinde Musa Çelebi'nin yanında birinci mindere oturan Şeyh Bedreddin, "ben böyle diyo-

rum” şeklinde başlayan sözlerinin hükümdar ve diğer kişiler tarafından dinlenmesi ve ciddiye alınması, itibar görmesi karşısında memnuniyet duyar. Bu durum, iktidar erki çerçevesinde onun kazandığı gücün ifadesi durumundadır. Kazandığı statüyü kaybetmek istemeyen, daha güçlü konuma gelme çabası içinde olan Şeyh Bedreddin, Musa Çelebi'nin ortaya attığı düşüncelere katılmadığı hâlde itiraz etme gücünü kendinde bulamaz. Bunun yerine statüsünü korumak için fikirlerinden taviz verme, önceden söylediği sözlerden vazgeçme yoluna gider. Böylece görüşlerini saltanat hevesine feda etmiş olur. Musa Çelebi, ülkedeki Hristiyanların önce Süleyman Çelebi'ye, sonra kendine, şimdi de Çelebi Mehmed'e döndüklerini, onlara bulaşılması gerektiğini nefret ve kızgınlık içinde ifade eder ve Hristiyanları domuz olarak nitelendirir. İçinden buna karşı çıkan Şeyh Bedreddin, ses çıkarmaz. Makamını korumak için Börklüce Mustafa'ya “Müslümanlarla Hristiyanlar arasında ayrıcalık yoktur sözümüzü geri alacağız Börklüce (...) Kaldıracağız. Ayrıcalık vardır bundan böyle” deme ihtiyacı duyar. Börklüce Mustafa'nın “[s]en değil miydin bu sözün eri?” sorusu üzerine, “[b]en... değildim. Benim düşüncem şöyledir; insan Tanrı katında ayrıcalıksızdır. Ben böyle dedim. Her sözümü her düşüncemi Torlak'la sen kendinize göre değiştirir, yontar, ekler, yayarsınız. Bunu da öyle yaptınız” (Sepetçioğlu 2004: 347-348) der ve bir taraftan da Hristiyanların aleyhine olan bu gelişmelerin sadrazamlığa getirttiği Çeykel'e bağlanmasını arzu eder. Böylece Hristiyan halk sadrazama karşı ayaklanacak ve ondan soğuyacaktır. Aslında Şeyh Bedreddin, sadrazamlık makamına getirttiği Çeykel'in kendisinden daha üst bir makamda oluşunu hazmedememekte, onu kıskanma krizine girmiş bulunmaktadır. Börklüce Mustafa'yla aralarında geçen konuşmayı sergileyen anlatım da bunu gösterir:

“Pekey bu kör?.. Bu kör Şah Melik?.. Daha dün benim elulağım iken neden sadrazamlık taslar bana, neden neden?”

Börklüce Mustafa kaskatı: “Şah Melik ile aşık atmaya kalkma” dedi.

“Şeyhliğe her zaman bir Bedreddin bulurum, ölsen ölünü diriltiriz senin ama, bir Kör Şah Melik daha bulamayız. Bunu da bilesin.”

“Yani... Ben?... Börklüce Mutsafa...? Hay can, Kör'e katlanacak mıyım?...”

“Evet.”

“Elulağımı... Daha dün elulağım idi.”

“Bugün sadrâzâmdır!..”

Yığıldı olduğu yere, Şeyh Bedreddin darmadağın yığıldı. Elleri Börklüce'nin ayaklarına değdi... tuttu Börklüce'nin ayaklarını, anlaşmaz, köpüklü sözler çıktı ağızından. Börklüce, Bedreddin'in ağladığını sandı.” (Sepetçioğlu 2004: 350).

Fakat, Osmanlı'yı yıkma düşüncesinden hiç sapmayan, Şeyh Bedreddin'e "[g]erekirse seni yok eder yeni bir Bedreddin yaratırız bilesin. Biz ömrümüzü yatırdık bu işe, dönemeyiz, kaybetmek işimize gelmez" (Sepetçioğlu 2004: 349) diyen Börklüce Mustafa, çıktığı yolda ve düşüncelerinde sonuna kadar gitmeye kararlıdır. Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal, Şeyh Bedreddin'e hissettirmeden onun devlet görevinde bulunmasından geniş olarak yararlanma yoluna giderler (Yalçın 2000: 173).

Düşünce ve bilim adamlığı öne çıkan Şeyh Bedreddin, her ne kadar politik manevra kabiliyetine, entrik zekâya sahip değilse de fırsatçı ve çıkarıcı yapısı gelişmeler karşısında tavır almasına zemin hazırlar. Süleyman Çelebi'nin karşısında Musa Çelebi'nin kazanacağını düşünmesi onu Musa Çelebi'nin taraftarı olmaya iter. Musa Çelebi'nin Çelebi Mehmed karşısında kaybetmesi ve bataklıkta boğulması üzerine de Börklüce Mustafa'nın tavsiyesiyle, Edirne'ye girecek olan Çelebi Mehmed'i karşılamaya hazırlanır.

3. 6. Sürgündeki Bilgin, Sürgündeki Kazasker

Romanın kurmaca dünyasında Çelebi Mehmed'i karşılama hazırlığı telaşı içine düşen Şeyh Bedreddin'i sürgünde karamsar düşünceler içinde buluruz. Bin akçe aylıkla İznik'e kadı olarak sürülen Şeyh Bedreddin (Sepetçioğlu 2004: 371), karışık duygu ve düşünceler içindedir. Kazaskerlik döneminin şaşaasını kaybeden Şeyh Bedreddin'i tek uğraşı hâline dönüşen yazı yazmak da rahatlatmaz. Hatta ıstırabını artırır. Yeni bir yazıya içinde bulunduğu psikolojiyi yansıtan "[h]abs ve gurbet belâsı içinde, sıkıntılarla pûyânım. Kalbimin içindeki âteş tutuşuyor. Günbegün artıyor. O suretle ki kalbim demir de olsa sağlamlığına rağmen eriyecek!" (Sepetçioğlu 2004: 374) cümleleriyle başlar. Yazmadığında dünyanın bir hiç olduğu düşüncesine kapılan Şeyh Bedreddin, nihilist anlayışa yaklaşan bakışla zaman zaman bütün varlıkları, insanların birçoğunu hiçlik içinde görür. İktidar erkini elinde bulundurduğu günlerin hayali içinde zihin bulanıklığına kapılarak bazen çevresinde toplanan kalabalıkları duyar gibi olur. Akşamın ileri saatlerinde zaman zaman yerinden çıkarak ürpere ürpere okşadığı, kokladığı, sonra üzerine giydiği kazaskerlik günlerinden kalma samur kürk, onu eski günlerine götürür (Sepetçioğlu 2004: 376). Bu durum, fetişleştirilen nesne konumundaki samur kürk yoluyla onun kazaskerlik günlerini araması, hayal dünyasında canlandırarak yaşaması anlamına gelir. Zira o ancak, etrafında kalabalıklar topladığında, iktidar erkini elinde bulundurduğunda var olma duygusuna ve coşkusuna sahip olanlardandır. Bir yandan da geçmiş günleri değerlendirirken kendi kendine '*ben ilim adamıyım*' der ve Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa'ya uymakla hata ettiğini anlar (Sepetçioğlu 2004: 379).

Şeyh Bedreddin, ilmiye sınıfından olması bakımından kitabın insanın varoluş olgusunda rol oynamasını bekler. Fakat kitap, gelecek nesiller için yazılır ve etkisini daha sonraki zamanlarda gösterir. Yalnızlık içinde insanların, gelecek nesillerin kendisini kitapları yoluyla tanınmasını ve sevmesini arzu etmeye başlayan Şeyh Bedreddin, aslında bu yolla çevresini saran yalnızlığı aşmak yok oluş, hiç oluş duygusundan sıyrılmak ister. Yazdığı yazıları beğenmeyip buruşturarak atmak istese de bunu yapamaz. Karmaşık duygu ve düşüncelerin yarattığı tereddütlerin sürüklediği Şeyh Bedreddin, yalnızlığın ve korkuların adamıdır.

3. 7. Başkaldırı

Darağacı romanında başkaldırı hareketi geniş bir şekilde anlatılmaz. Ondan çok başkaldırı hazırlığı olarak halk arasında Şeyh Bedreddin imgesi etrafında yatay ve dikey boyutta geliştirilen propaganda hareketi dikkatlere sunulur. Özetleme tekniğiyle Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in ülkede sürüp giden kargaşadan yararlanarak başkaldırı hareketini başlatması, arkasından Şeyh Bedreddin'in Deliorman'a geçişi, orada devlete karşı başkaldırımı başlatması ve nihayet bu başkaldırı hareketinin bastırılması nakledilir.

Devşirme olarak ailelerinin yanından alınan, fakat bir yolunu bularak kaçan Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa Osmanlı'yı ortadan kaldırmak gerektiği fikrinde birleşmiştir. Nitekim Börklüce Mustafa'nın, "[a]ğzımdaki soğan acısı gitmeden Osmanlı'dan kurtulmak var mı? O zamanca ölsem de düşünürüm Osmanlı yok edilmeli diye..." (Sepetçioğlu 2004: 79) demesi de bunu gösterir. Onlar ölseler de yenilseler de kendi yandaşlarından çok ölümler olsa da ayaklanma konusunda kesin kararlıdırlar. Çünkü, ettikleri tohumların ölseler de yeşermeye başlayacağı, Osmanlı'nın yok edileceği inancındadırlar.

Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal, Şeyh Bedreddin'i ve yarattıkları yüceltilmiş kişilik olarak Şeyh Bedreddin imgesini kendileri için kalkan olarak kullanırlar. Onun fikirleri ile halkı yanlarına çekerler. Ancak bunlar değiştirilmiş fikirlerdir. Timur'un Yıldırım Bayezıt'ı yenmesini arzu eden müritleri Şeyh Bedreddin'in değiştirilmiş öğretilerini yayarak birçok kişiyi devlete karşı doldururlar. Nitekim, Torlak Kemal'e "Biz Timur'un yenmesini dileyeceğiz, ona çalışacağız. Hele bir de Bayezıt ile oğulları bir arada ölürse..? Anadolu Beğlerine kalırsa toprak, bölük borchük kalırsa..? Bizim günümüz doğdu bil Torlak, o gün doğdu bil" (Sepetçioğlu 2004: 82) diyen Börklüce Mustafa, Osmanlı devletinin parçalanması ve Anadolu toprağının beylikler arasında paylaşılarak ufalanması konusundaki niyetini açıkça ortaya koyar. Böylece Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in başını çektiği Şeyh Bedreddin'in etrafında bulunan bazı kişiler Osmanlı ülkesini içeriden istikrarsızlaştırarak Moğol işgalini kolaylaştırmak isterler. Türk-İslam sentezine bağlı bakış açısının

getirdiği bu teze göre, Moğol işgali sonucu, Osmanlı devleti yıkılacak, fakat, bu topraklarda kalıcı olmadıkları için bir süre sonra çekip gidecekler, geride parçalanmış topraklarda küçük yönetimler bırakacaklardır. Bu da Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in ileriye yönelik planlarını kolaylaştıracaktır. Ancak, Moğol ordusunun Osmanlı topraklarına saldırısını çabuklaştırmak ve kolaylaştırmak için düzenlenecek çeşitli entrikalara ihtiyaç vardır. Daha önce Yıldırım Bayezit'in içki içtiği için mahkemede şahitliğinin kabul edilmemesi, dönemin itibarlı kişilerinden Emir Sultan'ın ironik bir dille içki içmesine gönderme yaparak onun Bursa'da yaptırmakta olduğu Ulu Cami'nin dört köşesine meyhane yaptırmasını söylemesi, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in Yıldırım Bayezit hakkında dedikodu ortamı yaratıp Yıldırım Bayezit'in imajını sarsmaya ve Timur'u ona karşı kıskırtmaya yöneliktir (Sepetçioğlu 2004: 82-83).

Ülkenin istikrarsızlaşmasını isteyen ve bunun için çaba harcayan Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa, Türkmen'in yumruklaşmasını, ortalığı dağıtıp, ayağı baş yapmasını ister. Amaçları ayaklanma çıkartmaktır. Ayaklanma çıkarsa yüceltilmiş kişilik imgesi yükledikleri şeyhlerinin inancına varılacağı, böylelikle herkesin kardeş ve yoldaş olacağı düşüncesini yayarlar. Marksist anlayışı hatırlatan bir bakışla feodal düzenin temsilcisi durumundaki beylerin yıkılması, herkesin kendinin beyi olması gerektiği propagandasını yaparlar. Şeyh Bedreddin'in kendileriyle beraber hareket etmesini isterler. Böylece insanları yanlarına çekeceklerdir. Ancak, yükledikleri misyonu korku ve tereddütleri içinde bocalayan bir kişilik olarak beliren Şeyh Bedreddin'in taşıyamaması durumunda alternatifleri de vardır. O da Sakız Adası'nın keşişidir. Fakat, Sakız Adası'nın keşişinin Rum asıllı olması dolayısıyla Türkmenlerin onun arkasından gitmeyeceğini düşünen Torlak Kemal, bu ayaklanmada Şeyh Bedreddin'in yerine alternatif olarak Börklüce Mustafa'nın yer almasını ister (Sepetçioğlu 2004: 290-292).

Şeyh Bedreddin'in müritleri, onun düşüncelerini Sakız Adası'nın keşişinin verdiği akıl doğrultusunda amaçlarına uygun şekilde değiştirerek yarattıkları Şeyh Bedreddin imgesi çevresinde ülkeyi istikrarsızlaştırma faaliyetine girerler. Börklüce Mustafa, Torlak Kemal'e,

"Bedreddin anlaşılmaz bir sır olarak kalmalı, başta olmalı ama orada kalmalı put olarak heykel olarak... kalmalı, onsuz olamayız. Bizim yaydıklarımız onun dediği gibi midir? Yooo... sen de biliyorsun bunu. Bedreddin'in dediklerinin çekilip uzatılmışıdır bizim halka yaydıklarımız hatta Bedreddin'in demedikleridir, olmaz Bedreddinsiz. Bedreddin kalacak; elif diyecek; biz de Bedreddin'in elif deyiş be demektir, cim demektir, dal demektir... diyeceğiz. Sakız Adasının Keşişinin verdiği akıl bu, hem de eyi akıl. O biliyor bu işleri, usta..." (Sepetçioğlu 2004: 292).

derken bunu açık olarak ortaya koyar. Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal “dara düştüler mi keşişin aklına koş”arlar (Sepetçioğlu 2004: 319-320). Moğol istilasının, iç savaşın ve otorite boşluğunun istikrarsızlaştırdığı ülkede memnuniyetsizlik içinde bulunan kitlelerin propagandalarla kendilerinden yana tavır alacağı ortamı yaratmaya çalışırlar. Anadolu’da fetihlerin henüz tamamlanmadığı, memnuniyetsizlik içinde dikkate değer Rum, Yahudi, Ermeni nüfusunun bulunduğu, beylikler arası çekişmelerin sürdüğü, devlet sisteminin uygulama alanında gerekli dönüşümü sağlayamadığı 15. yüzyılın başlarında başkaldırı hareketinin şartlarını Moğol istilası ve arkasından gelen Fetret Devri’ndeki kardeş kavgaları tamamlayacaktır.

Börklüce Mustafa’nın beklediği gibi olur. Timur’un Anadolu’ya yönelmesi, 1402’de Ankara’da Osmanlı ordusunu bozguna uğratması, tutsak edilen Yıldırım Bayezit’in intiharı, şehzadelerin taht kavgasına girişerek yıllarca birbirleriyle mücadele etmeleri Osmanlı’nın zayıf düşmesine yol açar. Bu durum, yıllardır propaganda ile taraftar toplayan Şeyh Bedreddin’in müritlerine başkaldırı hareketinin şartlarını hazırlayarak fırsat tanır. Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal, ülkenin siyasî ve ekonomik bakımdan kötüye gidişini kendileri lehine olumlu bir gelişme olarak görürler ve Türkmen’in ayaklanarak vurup kırmasını, öldürmesini isterler. Propagandayla bu süreci hızlandırma çabasına girişirler (Sepetçioğlu 2004: 249-252). Gündüzün aydınlığından kaçıp gecenin karanlığına sığınan, karanlık işlerini gecenin karanlığında yürütmeyi seçen Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal’in (Sepetçioğlu 2004: 289), Ege kıyılarında, Rumeli’de kendilerine büyük bir ibtilâ ile bağlanan, Börklüce Mustafa’ya “Dede Sultan”, “Börklücem”, “Şahım” şeklinde seslenen halktan kişilerle karşılaşmaları onları başkaldırı hareketinde daha da cesaretlendirir (Sepetçioğlu 2004: 289-292). Bu arada Musa Çelebi’nin Şeyh Bedreddin’e “Adaletim sen olacaksın! (...) Yargım sen olacaksın, aklım da sen olacaksın. Eyiye düşündüğünü bilirim, devletimi senin düşüncelerinin temeline kuracağım” (Sepetçioğlu 2004: 318) diyerek onu kazaskerliğe getirmiş olması (Sepetçioğlu 2004: 302), Osmanlı’nın bir gün yüzde yüz yok edileceği kararında olan, zembereği ona göre kurduklarına (Sepetçioğlu 2004: 317) inanan Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal’i hedeflerine bir adım daha yaklaştırır. Artık sıra ordu teşkilatı başta olmak üzere diğer kurumlara el atmaya gelmiştir. Musa Çelebi’nin Şeyh Bedreddin’den halk arasından bir sadrazam seçmesini istemesi üzerine adamları Çeykel’i o makama yerleştirmeleriyle işlerini daha da kolaylaştıracaklarını düşünürler. Ancak, bir süre sonra Musa Çelebi’nin Çelebi Mehmed’le giriştiği mücadeleyi kaybederek bataklıkta boğulması planlarının yarıda kalmasına yol açar.

Buna rağmen Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal başkaldırından vazgeçmiş değillerdir. İçinde bulunulan kargaşadan yararlanarak ülkenin üç farklı bölgesinden başlatılacak ayaklanmayla Osmanlı'nın başa çıkamayacağını düşünürler. Çeykel aracılığıyla Şeyh Bedreddin'i Deliorman'da başlatılacak ayaklanmanın başına getirmek isterler. Ayaklanmanın başarıya ulaşabilmesi için Şeyh Bedreddin'e padişahlığa oynamasını söyleyen Çeykel, ondan halka "Padişah olduğum gün olanca zenginlikler, olanca Osmanlı mülkü sizindir" (Sepetçioğlu 2004: 389) demesini ister. İktidar erkinin peşinde koşan Şeyh Bedreddin, Çeykel'in tehditleri ve biraz da gördüğü padişahlık rüyasının baş döndürücü yuvarlanması içinde İsfendiyar Beyliği üzerinden geçerek başkaldırımı yürüteceği bölgeye gitmenin planını yapar. Böylece Çeykel'in tehditleri ve herkesin Şeyh Bedreddin'i istediği yolundaki propagandaları, Börklüce Mustafa'nın Karaburun'da, Torlak Kemal'in Manisa ortalarında ayaklandıkları, Bedreddinlilerin Osmanlı'yı püskürttükleri haberi, bir yandan da adının ayaklanmalara karışmasını istemeyen, saltanat sevdasıyla korkuları arasında sıkışıp kalan Şeyh Bedreddin üzerinde meyvesini vermiştir.

Mustafa Necati Sepetçioğlu, biraz da ideolojik bakış açısının kodladığı şekilde, *Darağacı* romanında Şeyh Bedreddin'in adı etrafındaki başkaldırının arka planına Sakız Adası'nın keşişiyle tekfurunu koyar. Romanın başlarında devşirme Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'i ve Şeyh Bedreddin'in etrafındaki diğer kişileri yönlendirenler bu keşiş ile tekfur olduğunun izlenimini verir. Üç farklı bölgede başlatılacak ayaklanma ile Osmanlı'nın başa çıkamayacağını söyleyen Çeykel'e Şeyh Bedreddin bu akli verenin kim olduğunu "Bu akıl kimin akli Çeykel? Senin olamaz" şeklinde sorduğunda,

"Bu akıl... bu akıl Börklüce Mustafa, Torlak Kemal aklıdır şeyhim."

"Hele hele? Gerisinde? Onların gerisindeki akli sordum ben."

"Şeyhim senden gizlisi olmuyor. Senin gönlün Tanrı gönlü ki biliyorsun. Akli veren Sakız Adası'nın Giritli keşişidir, bir de Sakız Adası'nın

Tekfurudur." (Sepetçioğlu 2004: 388).

cevabını alır. Şeyh Bedreddin'in aldığı cevap karşısında yaptığı değerlendirme, romanın kaleme alındığı yıllara da göndermede bulunacak şekilde, tuttuğu tezi göstermesi bakımından anlamlıdır: "Biz dışımızdan mı kuruluruz? Bizi dışımızdan mı kurarlar?" (Sepetçioğlu 2004: 388). Şeyh Bedreddin'in bu sözü dikkatleri Osmanlı sınırlarının dışında kalan Sakız Adası'na çekmesi bakımından önemlidir. Aslında bu durum, romanın daha başlarında Yıldırım Bayezit tarafından ortaya konmuştur. O, bir konuşma esnasında "[b]re Ali Sakız Adası'ndan sade şarap gelmez, bre bin münafıklık da gelir" (Sepetçioğlu 2004: 34) derken ülkeyi karıştıran bozguncu fikirlerin dışarıdaki kaynağını işaret etmiş olur.

Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve Çeykel önce Şeyh Bedreddin'i, sonra yüceltilmiş kişilik olarak Şeyh Bedreddin imgesi etrafında Osmanlı'ya başkaldırını yönlendirme yoluna giderler. Böylece Sepetçioğlu'nun kurguladığı kurmaca dünyanın anlatıcısı biraz da yaşanan çağın içinden getirilen yorumla, devleti yıkmaya yönelik ülke içindeki bu karışıklığı dış güçlere ve dönmelelere bağlamak ister görünmektedir. Bu da yazarın eserini kaleme aldığı çağa uygun düşen bir tavır olarak anlam kazanır. Zira, tarihî roman daha çok yazıldığı dönemin anlamını üretir. *Darağacı* romanının kaleme alındığı ve yayımlandığı 1970'li yılların dış kaynaklı fikir akımları, terör ve sosyal çalkantılar, politik hayatın düzensizliği, bunlara bağlı olarak ülkenin istikrarsızlaşması yahut istikrarsızlaştırılması, bir bakıma aynı topraklar üzerinde yaşanan yazgıya bağlı olarak 15. yüzyılın başlarındaki Şeyh Bedreddin hareketinin anlamını üretmeye zemin hazırlar.

3. 8. Yolların Sonu

Başkaldırının safhalarının pek anlatılmadığı romanın kurmaca dünyasında Börklüce Mustafa'nın deve üzerinde çarmıha gerilmiş cesedinin anlatımı (Sepetçioğlu 2004: 391-392), arkasından Torlak Kemal'in başlattığı hareketin sonucunda Manisa dolaylarında yakalanarak cesedinin parça parça edildiği haberi (Sepetçioğlu 2004: 397) Şeyh Bedreddin için yolun sonunun geldiğini ifade eder.

Çeykel'in tehdit ve tahrikleriyle, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in yakalanıp öldürülmüş olmalarından ve Anadolu'daki isyanların bastırıldığından habersiz Rumeli'de Ağaçdenizi'ne geçen Şeyh Bedreddin, bu bölgede yıllardır propagandayla kendi adı etrafında toplanan taraftarlarına dayanan başkaldırı hareketini yürütmek ister. Oysa kitaplarını önemsemekten, onları yazmaktan başka pek bir şey bilmemesi, başkaldırı hareketi içinde başkaları tarafından kullanılmasından başka bir şey getirmez. Nitekim, Yıldırım Bayezit'a sağlığında olduğu gibi kuvvetli bağlılık duygusu içinde olan devlet yanlısı Minnet Beyin kurduğu plan çerçevesinde kılık değiştirerek Çeykel'i ve Şeyh Bedreddin'i ele geçirmek isteyen Sefil Ali'nin Çelebi Mehmed'in ordusuyla buldukları bölgeye gelmekte olduğunu, Börklüce Mustafa'nın kendisini göndererek Sakız Adası'na gitmelerini söylediğini ifade etmesi üzerine Çeykel'in kendini kurtarabilmek için Şeyh Bedreddin'den vazgeçmeye hazır bir şekilde "İöjyleyse kalsın. Geçsin Çelebi'nin eline, bize ayak bağı olacak bir heriftir. Akli kitaplarında, düşünceden ötesine korkar bir akıl. İş gerek bize iş, öne düşmek gerek... korkar bu. Başını kendi kurtarsın; nasıl olsa Osmanlı dokunmaz buna.." (Sepetçioğlu 2004: 409) şeklindeki sözleri de bunu açıkça gösterir.

Bir fırsatını bulup Çeykel'i öldüren Sefil Ali, bu her şeyin kolaylıkla gerçekleştirildiği kurmaca dünyada gecenin karanlığından faydalanıp Çeykel'in kılığına girer. Şeyh Bedreddin'e Sakız Adası'na gitmeleri gerektiğini söyleyerek onu ata bindirip yola çıkarır. Yol boyunca nereye götürüldüğünü bilmeyen Şeyh Bedreddin'in bilim adamlığıyla isyancı kimliği arasındaki paradoks Sefil Ali'nin zihninde acımayla karışık merhamet duygusu uyandırır. Fakat bu, hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Taraftarlarının arasından gece karanlığı içerisinde sessizce alınıp yola çıkarılan Şeyh Bedreddin, artık yolun sonuna gelmiştir. Çünkü, Sakız Adası'na diye çıkarıldığı yolculukta Sefil Ali onu, Serez'e Çelebi Mehmed'in huzuruna kadar çıkaracaktır.

3. 9. İmgesinin Darağacına Çektiği Çıplak Vücut

Kurmaca dünyanın öne çıkan bilge kişilerinden Mehmed Cezeri, Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'a Şeyh Bedreddin hakkında bilgi verirken "Şeyh Bedreddin istemese de bir takım adamlar onu yahud düşüncelerini bayrak yapmaya yeltenmişlerdir, yeltenmediler ise yelteneceklerdir onun hazırlığındadırlar. Kötü, hem Bedreddin için kötü hem Anadolumuz için kötü. Eğer böyleyse Bedreddin'in sonundan korkarım. (...) İstesin istemesin kapıldığı çıkık Bedreddin'i zamanın padişahına çarptıracaktır" (Sepetçioğlu 2004: 182) demiştir. Bu sözler, aslında Mehmed Cezeri'nin Şeyh Bedreddin'in yazgısını önceden görmüş olduğunu gösterir. Bu konuşmanın üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra Şeyh Bedreddin, devlete isyan suçuyla dönemin hükümdarı Çelebi Mehmed'in huzuruna çıkarılır.

Bilim adamlarına saygı duyan Çelebi Mehmed, Şeyh Bedreddin'in geniş bilgisine rağmen başkaldırı hareketinde yer almasını hoş karşılamamakla birlikte ağır bir cezaya çarptırılmasına da karşıdır. Onu, İznik sürgününde olduğu gibi, yine maaş bağlayarak Anadolu'da merkeze uzak yerlerden Amasya veya Zile'den birine sürgüne göndermek düşüncesindedir. Hükümdarın bu düşüncesine karşılık, bilim adamlığıyla insanların arasına fesat tohumları yaymasını bağdaştıramayan, başkaldırıya öncülük etmesini affedemeyen diğer bilginler ve devlet adamları Şeyh Bedreddin'in ısrarla cezalandırılmasını isterler. Çünkü bağışlanacak böyle bir davranış kötü örnek olacak, daha sonraki dönemlerde yeni isyanlara zemin hazırlayacaktır. Sonunda Çelebi Mehmed, bilginlerin ve devlet adamlarının ısrarla problemin yaratacağı olumsuzluklara dikkat çekmeleri üzerine Şeyh Bedreddin'in dönemin bilginlerinden oluşan kurulca yargılanmasını istemeye istemeye kabul eder.

İslam coğrafyasının ve ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen bilginlerden oluşan kurul, Şeyh Bedreddin'i yargılayacaktır. *Teshil* adlı kitabını okuyan, onun İslam hukukundaki çapraşık meselelere kolay çözüm getirişini ve sıkcıkı olmayan bir dille anlatışını beğenen Çelebi Mehmed'in gönlünden içe-

riye getirilen Şeyh Bedreddin'i karşılamak geçerse de bunu yapmaz. Şeyh Bedreddin'e önce Çelebi Mehmed sorular yönlendirir. Şeyh Bedreddin'in benzinin sararmış olduğunu gören Çelebi Mehmed, ona hasta olup olmadığını sorar. Çelebi Mehmed'in herhangi bir art niyet taşımayan bu sorusuna Şeyh Bedreddin, "[g]üneş batarken sararır" (Sepetçioğlu 2004: 420) diye cevap verir. Onun, "büyüklük hastalığının elinden" kurtulamayarak Çelebi Mehmed'e dik başlı, gurur dolu cevaplar vermesi, Çelebi Mehmed'i üzdüğü kadar, hakkında taşıdığı iyi niyetin kaybolmasına ve trajik sonunun yaklaşmasına da zemin hazırlar. Çelebi Mehmed, bu kez Şeyh Bedreddin'e, buyruk sahibi olanların buyruklarına niçin karşı geldiğini sorar. O da Çelebi Mehmed'e, sen de Tanrı'ya karşı geldin, benim hacca gitmeme izin vermedin, der. Çelebi Mehmed, bu söze hak verir ve Şeyh Bedreddin'e, düşünmekteki yeniliğini takdir ettiğini, ama, onun *düşüncesini kılıç yapıp kan döktüğünü* söyler. Yargılanması için de sözü başta Molla Haravi olmak üzere orada bulunan bilginlere bırakır.

Şeyh Bedreddin, dönemin öne çıkan bilginleri arasında sohbet havasıyla geçen yargılamada kendisine yönlendirilen sorular üzerinde uzunca düşündükten sonra, tek dikensiz yolun Tanrı'ya gittiğine karar verir. Din konusunda düzenden çıkmadığını, bu konuda kendini kimsenin suçlayamayacağını ifade eder. Ancak, bilmeyenlere uyduğunu, düşüncesini kendine kılıç yaptığını itiraf eder. Suçunu kabullenir ve kanının akıtılmasının uygun olduğu cevabını verir. Bunun üzerine Molla Haydar Haravî, "kendi kendini yargıladın, vardığın yargı bizce de doğrudur. Kanın helâl malın, haramdır" (Sepetçioğlu 2004: 423) diyerek kararı açıklar. Çelebi Mehmed, bütün hoşgörüsüne rağmen, biraz da bilim adamlarıyla devlet adamlarının telkiniyle, yeni Börklüce Mustafaların, yeni Torlak Kemallerin ortaya çıkmaması için Şeyh Bedreddin'i bağışlamaz.

Gün doğmadan önce Şeyh Bedreddin, tutuklu bulunduğu hücrelerinden alınarak Sefil Ali'nin omzu üstüne örttüğü kazaskerlik günlerinden kalma samur kürkle Serez Pazarındaki darağacına getirilir. Nâzım Hikmet'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan,

"Yağmur çiseliyor,
korkarak
yavaş sesle
bir ihanet konuşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
beyaz ve çıplak mürted ayaklarının
ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
Serezin esnaf çarşısında,

bir bakırcı dükkânının karşısında
Bedreddinim bir ağaca asılı.

Yağmur çiseliyor.
Gecenin geç ve yıldızsız bir saatidir.
Ve yağmurdan ıslanan
yapraksız bir dalda sallanan şeyhimin
çırılçıplak etidir.

Yağmur çiseliyor,
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.
Havada konuşmamanın, görmemenin kahrolası hüznü.
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü
Yağmur çiseliyor.”

(Nâzım Hikmet 1997: 258)

Aktardığımız söyleyişle metinlerarasılık kurabileceğimiz çerçevede yağın ince yağmurun altında kimseden ses çıkmaz. Şeyh Bedreddin'in üstündeki samur kürkü ve gömleği çıkarılır. Çingene, onun boynuna ipi geçirir ve altındaki sekiyi çeker. Küçük bir sallanmadan sonra Şeyh Bedreddin'in sıtmalı gözleri açılır ve onun için bir daha o anın sonrası olmaz. Öğle üzeri Sefil Ali, iktidar günlerinin sembolü olan samur kürkü getirerek Şeyh Bedreddin'in asılmışlığının üstüne örter. Bu davranış şekli aslında Şeyh Bedreddin'in siyasî ihtiraslarının kurbanı olduğu fikrini göstermesi bakımından sembolik anlam taşır. Çerçi'ye Osmanlı ülkesinin yorulduğunu, bir müddet dinleneceğini, kendilerinin de yorulduğunu söyleyen Sefil Ali susar. Yağmur dinlenmesinde bir sessizlik başlar. Bu, dıştan Moğol ordusunun, içten kardeş kavgalarının, Şeyh Bedreddin ve yandaşlarının ayaklanmasının sarstığı Osmanlı ülkesinin söz konusu problemlerle başa çıktığı, artık daha sakin ve rahat bir döneme girdiği anlamına gelir.

Romanın sonunda Somuncu Baba ile birlikte yer alan *fırın metaforu* Şeyh Bedreddin'i ve müritlerini ifadede romanın mesajını taşıyan anlam yüklenir. Zaman ve mekân kavramının üstünde bir dikkatle,

“Darağacının altına gelindiğinde samur kürkü aldılar Şeyh Bedreddin'in üstünden, bir daha don gömleği kaldı, gömleğini de çıkardılar. İnce, siyim siyim yağmur çıplak etine değdiğinde, Şeyh Bedreddin bir cızırtı duyduğunu sandı, bedenini buğulanmış gördü, duman çıkarırken darağacına baktı bir tuhaf, bir buruk.

Çingene, üç ayak bir sekiye çıkması için yardımcı oldu. Darağacının ipini Bedreddin eliyle geçirdi boynuna. Gözlerini yumdu. Bir deri bir kemik, sapsarı bir beden, titrememsi bir üşümüşlük. Ama ısıtmalardan ırraktı.

İnce yağmur siyim siyim. Soluk bile alınmıyordu ortalıkta. Çingene üç ayak sekiyi çekiverdi.

Bir sallanma... ince siyim siyim yağmur yalpalanması gibi... sonra, açıldı gözleri Bedreddin'in birden. Nar gibi kızarmış, sıcak, taze bir somun.. taze bir somun kokusu.. Taze somun kokusunun sıcaklığı. Derken Somuncu Baba'nın taze sıcak somunların sıcaklığındaki gülümsemesi. Bir fırın, ateş alev salmada bir fırın, fırının önü, devşirmelik çocuklar fırının önünde; Doğan, Börklüce Mustafa, Torlak Kemal, Ecevit.... ısıtmalı Bedreddin, Osmanlı ülkesi koca bir fırın sanki. Pişmiş ekmekler, pişmemiş hamur kalmış ekmekler. Fırın harıl harıl yanıyordu ve ekmekler, durmadan ekmekler, pişmiş, yarı pişmiş, pişmemiş ekmekler fırından çıkıyordu.

Sonunda bir kocaman ekmek oldu Osmanlı ülkesi nar yüzünde kızarmış koskoca taze ekmek ki sıcacık!.." (Sepetçioğlu 2004: 424-425).

diyen anlatıcı, fırın ve ekmek metaforlarıyla bütün Osmanlı ülkesini ifade alanına taşır. Şeyh Bedreddin hastalıklı, sıtmalı hâliyle fırında pişen, kızaran ekmekle tezat oluşturur. Bu bakış açısıyla Şeyh Bedreddin, müritle-ri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal ile Doğan ve Ecevit gibi devşirmeler Anadolu'nun manevî mimarlarından Yunus Emre'nin,

Yûnus miskîn çiğdik bişdik elhamdü lillâh

(Yûnus Emre 1980: 260)

mısraında dile getirdiği olgunlaşmanın dışında kalmışlar, Osmanlı'yı kuran ve yükselten ruhun dışına düşmüşlerdir. Oysa anlatıcının ulema sınıfından ve devlet yönetiminden gelen Şeyh Bedreddin'in karşısına koyduğu emeği sembolize eden Somuncu Baba, sıtmadan yanan Bedreddin'e karşılık ekmeği pişiren fırıncıdır. Roman kişilerinden Emir Sultan'ın bir konuşma sırasında "*Somuncu Baba Anadolu'nun velisidir*" (Sepetçioğlu 2004: 179) değerlendirmesinde bulunduğu Somuncu Baba, yüce birey kimliğine sahip esas kişi oluşuyla, sağlığın ve hayat dolu yaşamının ifadesi olan gülümsemesiyle Osmanlı'daki asıl ruhu temsil eden çağrışım dünyasıyla romana girer. Ekmeğin pişmesi demek, dönüşmek ve olgunlaşmak demektir. Sonunda Osmanlı ülkesinin nar yüzünde kızarmış, koskoca, taze bir ekmek olması, millî romantik duyuş tarzı çerçevesinde ülkenin birlik ve bütünlük içerisinde gelişeceğini göstermeye yarayan vak'a zamanından gelecek zamana doğru ucu açık mesaj değeri taşır.

Burada *Darağacı* romanın Somuncu Baba tipiyle getirdiği tez üzerinde durmak gerekecektir. Efsanevî-tarihî kişiliğiyle romanda oldukça sınırlı yer tutan, ancak birkaç yerde adı geçen Somuncu Baba, Şeyh Bedreddin'in karşısında emeği temsil etmenin yanında aynı zamanda Nâzım Hikmet'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda getirdiği teze karşı antitezi üstlenen kişiler düzlemindeki temsilci olarak kurmaca dünyaya girer. Şeyh Bedreddin'in makam ve mevki peşinde koşmasına karşılık o, şan ve şöhr-

ret peşinde koşmayan, iktidar, makam ve mevki hırsı taşımayan, benliğini aşmış, görünmez kişiliktir. Bu davranış modeliyle de Somuncu Baba, Şeyh Bedreddin'in yüceltilmiş kişilik imgesi karşısında yüce birey kimliğiyle gerçekliğini ve anlamını bulur. Anlatıcı, onu her ne kadar Şeyh Bedreddin'in karşısına koymuş ise de Somuncu Baba, yüklendiği işlev bakımından antitez olmaktan çıkar, asıl tez olarak romanın kurmaca dünyasının ileriye dönük iyimser bilge kişi düzlemindeki anlamını üstlenir. Fakat, romanın dünyasında hep hak ettiği düzleme taşınmayan kişilik olarak kalacaktır. *Darağacı*'nda Somuncu Baba aracı kılınarak Türk-İslam sentezi teziyle ve Osmanlı tarih yazıcılığıyla uygunluk gösterir şekilde verilen mesaj açıktır: Ülkenin manevi mimarları, Şeyh Bedreddin gibi iktidar düşkünü, karmaşık birtakım düşüncelere sahip, Bâtınî fikirler taşıyan, çıkar ve egolarıyla korkuları arasında sıkışıp kalmış, dışarıdan yönlendirilen dönmeler değil; gerektiğinde kendi kimliğini silmeye hazır, halkın yararına çalışmayı, iş yapmayı ilke edinmiş, milletin ve devletin varlığını sürdürebilmesi için her türlü fedakârlığa katlanabilen, inanç ve düşünce sisteminde dengeyi kurmuş Somuncu Baba gibi bu halkın öz çocuklarıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, *Darağacı* romanında bilim adamlığıyla siyasî ihtirasları arasına sıkışan Şeyh Bedreddin, başta Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal olmak üzere müritlerinin adı etrafında yarattığı Şeyh Bedreddin imgesinin kurbanı olmuştur. Onun muğlak fikirleri, iktidar hırsı ve insanî zaafı da bu imgenin oluşmasına zemin hazırlamış görünmektedir. Nitekim Şeyh Bedreddin'in yargılanma sırasında suçunu kabul etmesi, kendi idam hükmünü kendisinin vermesi de bunu gösterir. Başta adı etrafında ortaya konan öğretilere karşı çıkan, daha sonra devlet görevi için kabul eden Şeyh Bedreddin'in idam sebebi devlete isyan suçudur. Onun sonunu, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in adı etrafında oluşturdukları Şeyh Bedreddin imgesi hazırlamıştır. Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun bazı zaaflarının yanında olumlu tarafları da bulunan bir karakter olarak ele aldığı Şeyh Bedreddin, görkemli saltanat hayatı arzusunun kurbanı olmuştur.

Kaynaklar

- Âşıkpaşaoğlu Tarihi (1992), (Haz. Atsız), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
Balivet, Michel (2000), *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
Carr, Edward Hallet (1993), *Tarih Nedir*, (Çev. Misket Gizem Göktürk), İstanbul: İletişim Yay.
Dindar, Bilâl (1992), "Bedreddin Simâvî", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: DİA Yay., 331-334.

- Gariper, Cafer (2006), "Nâzım Hikmet'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nı Metinlerarasılık Çerçevesinde Okuma Denemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi VI. Uluslararası Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Bildiriler 1-2* Haziran, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, s. 117-123.
- Guénon, René (2001), *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, (Çev. Fevzi Topaçoğlu), İstanbul: İnsan Yay.
- Gürsel, Nedim (1992), *Nâzım Hikmet ve Geleneksel Türk Yazını*, İstanbul: Adam Yay.
- İnalçık, Halil (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: YKY
- Jung, Carl Gustav (2001), *İnsan Ruhuna Yöneliş Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı*, (Çev. Aslan Yalçın), İstanbul: Say Yay.
- Mehmed Neşrî (1957), *Kitab-ı Cihan-nümâ -Neşrî Tarihi-*, C. II, (Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Nâzım Hikmet (1997), *Benerci Kendini Niçin Öldürdü? Şiirler 2*, İstanbul: Adam Yay.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1998), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati (2004), *Darağacı*, 15. baskı, İstanbul: İrfan Yay.
- Severcan, Şefaettin (1997), "Şeyh Bedreddin'in Hayatı ve Eserleri", *Şeyh Bedreddin*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yay.
- Stevens, Anthony (1999), *Jung*, (Çev. Ayda Çayır), İstanbul: Kaknüs Yay.
- Telli, Ahmet (1992), *Hüznün İsyân Olur*, 7. baskı, Ankara: Doruk Yay.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yalçın, S. Dilek (2000), "Şeyh Bedreddin ya da Tarihsel Gerçeklikten Kurgusal Söyleme", *Türkbilig*, Sayı: 1, s. 158-177.
- Yaltkaya, M. Şerefettin (1994), *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul:Kitabevi Yay.
- Yûnus Emre (1997), *Yûnus Emre Divânı*, (Haz. Faruk K. Timurtaş), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.